

Vitolds Zahars

LATVIJAS KRIMINĀLPOLITIKA LAIKMETU GRIEŽOS

DOI: [https://doi.org/10.9770/szv.2023.2\(6\)](https://doi.org/10.9770/szv.2023.2(6))

Citēšanai: Zahars V. (2023) Latvijas kriminālpolitika laikmetu griežos. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, 37(2): 110-134. [https://doi.org/10.9770/szv.2023.2\(6\)](https://doi.org/10.9770/szv.2023.2(6))

Raksta mērķis ir atspoguļot mūsdienu Latvijas kriminālpolitikas attīstības tendences caur valstij saistošo starptautisko un nacionālo tiesību aktu, politikas plānošanas dokumentu, zinātnisko doktrīnu, pētījumu un tiesu prakses materiālu apkopojuma un analīzes prizmu. Iezīmējas skaidra un konsekventa tendence uz kriminālpolitikas liberalizāciju, kriminālsodu bardzības samazināšanu, taisnīguma atjaunošanu, noziegumos cietušo personu tiesību un interešu aizsardzību, notiesāto personu resocializāciju. Modernu kriminālpolitiku raksturo humānāka pieeja krimināltiesisko attiecību noregulējumam un tās reljefākās izpausmes ir kriminālās represijas ekonomija un šīs politikas īstenošanai tērējamo līdzekļu ekonomija. Kriminālpolitikai mūsdienās jāklūst arvien humānāka un lētāka un tai jāatbilst nacionālajām vērtībām, kultūrai un identitātei. Tai pašā laikā ar kriminālpolitikas liberalizāciju valsts neatkāpjas no mērķa nepieļaut noziedzīgu nodarījumu izplatību, veikt preventīvos pasākumus un rūpēties par cilvēku drošību, mieru un labklājību. Latvijas piemērs ir spilgts apliecinājums tam, ka valsts ir izvēlējusies pareizu kursu demokrātisko vērtību aizsardzībai un cilvēktiesību nodrošināšanai visai nozīmīgā un jūtīgā jomā.

Atslēgas vārdi: noziedzības ierobežošana un novēršana, cilvēkdrošība, taisnīgums, tiesiskums, kriminālpolitika.

The Criminal Policy of Latvia at the time of epochal changes

The aim of this article is to reflect the nowadays novelties of the Criminal Policy of Latvia. The contemporary trends and processes of this Policy are discovered via prism of national and international legislation, concepts, recommendations, scientific doctrines and researches, and case-law materials. The author concludes that strict tendencies of humanisation and liberalisation of the Criminal Policy, economy of criminal repressive measures, implementation of restorative justice elements, supporting a victims of crime, rehabilitation of convicts are fully recognized in Latvia at the last twenty years. Such a Policy comply to values, culture and identity of the nation. At the same time such a Policy does not fall back from the aim of reducing and combating the crime, establishing the peace, good order and welfare of society. The example of Latvia is an evidence that our state choosed a right way of defending democratic values and human rights in a so vulnerable sphere like Criminal Policy is.

Keywords: reducing and combating the crime, secure society, justice, legitimacy, Criminal Policy.

Уголовная политика Латвии в эпоху перемен

Целью данной статьи является исследование тенденций развития уголовной политики Латвии через призму обобщения и анализа международных и национальных правовых актов, документов политического планирования, научных доктрин, научных исследований и судебной практики. Констатирована устойчивая и последовательная тенденция либерализации уголовной политики, понижения уровня суровости уголовных наказаний, восстановления справедливости, защиты прав и законных интересов потерпевших от преступлений, ресоциализации осужденных лиц. Для современной уголовной политики характерен более гуманный подход к урегулированию уголовно-правовых отношений и наиболее рельефно это выражается в экономии уголовно-правовой репрессии и сбережении затрат в уголовном процессе. Современная уголовная политика становится все более гуманной и менее затратной, в более полной степени соответствующей национальным ценностям, культуре и национальной идентичности. В то же время либерализация уголовной политики не допускает мысли об ослаблении предупреждения и ограничения преступности, превентивных мероприятий и заботы о безопасности, благочинии и благополучии общества. Пример Латвии является ярким свидетельством того, что государство выбрало правильный путь защиты демократических ценностей, прав и свобод граждан в такой весьма важной и чувствительной сфере, каковой является уголовная политика.

Ключевые слова: предупреждение и ограничение преступности, безопасность общества, справедливость, законность, уголовная политика.

Ievads

Valstī realizētā kriminālpolitika ir noziedzības ierobežošanas un novēršanas pamats. Tā ir valsts iekšpolitikas sastāvdaļa, kas izstrādā un realizē mērķtiecīgus pasākumus nolūkā mazināt noziedzīgu nodarījumu skaitu un to negatīvo ietekmi uz valstī un sabiedrībā notiekošajiem sociālajiem, ekonomiskajiem, kultūras u.c. procesiem un cilvēkdrošību. No politiskās zinātnes viedokļa kriminālpolitiku var traktēt kā īpašu politisko mākslu cilvēku virzīšanai likumpaklausīgas, tikumiskas un kulturālas uzvedības gultnē, izmantojot gan pozitīvās motivācijas, gan piespiedu līdzekļus, lai cilvēkus atturētu no noziedzīgas darbības. Kriminālpolitikas zinātnes pamatlicēji P. Feierbahs, Dž. Bentams, H. Henke u.c. ar jēdzienu “kriminālpolitika” saprata iespējami lietderīgāka tiesiskā regulējuma organizāciju noziedzības ierobežošanai un novēršanai, ņemot vērā gan krimināltiesību pamatpostulātus, gan konkrētas tautas kultūras, rakstura, paradumu un citas īpatnības. Par kriminālpolitikas priekšmetu uzskata noziedzības ierobežošanas un novēršanas politisko komponenti.

Modernās kriminālpolitikas veidošanas pamatā ir humānisma, taisnīguma, cilvēka un viņa tiesību kā civilizētas pasaules augstāko vērtību respektēšana, veco stereotipu pārvarēšana likumdevēja, tiesu un izpildvaras ešelonos un atteikšanās no domas, ka tikai ar bargiem kriminālās represijas līdzekļiem var sekmīgi novērst noziedzību un iedibināt labu kārtību valstī. Noziedzība ir sabiedrības neveselīguma pazīme, to nevar ne mazināt, ne novērst ar spēku, bet gan tikai ar saprātu, ar gudrību.

Autoraprāt, gudra un saprātīga, saudzējoša kriminālpolitika, kas ir sabalansēta ar sabiedrības reālajām vajadzībām un atbilstīgām iespējām to realizēt, ir raksturīga Eiropas valstu vairākumam, arī Latvijai. Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijas Republikā relatīvi īsā laika posmā atjaunoti liberālās demokrātijas principi, valsts sekmīgi integrējas Rietumeiropas tiesiskajā paradigmā. Svarīgi atzīmēt, ka valstī realizētā kriminālpolitika vērsta ne tikai uz noziedzības ierobežošanu un novēršanu, bet arī aktīvi iedarbojas uz ekonomiskajiem, sociālajiem, politiskajiem un citiem sabiedrības dzīvi noteicošiem faktoriem, stimulē to attīstību sabiedrībai vēlamā virzienā. Citiem vārdiem, tā ir svarīga valsts iekšpolitikas sastāvdaļa (apakšsistēma), kas ar krimināltiesību, kriminālprocesa tiesību, kriminālsodu izpildes tiesību, kriminālistikas un citu zinātņu normām un tiesību aizsardzības iestāžu praksi nosaka ne tikai noziedzības ierobežošanas un novēršanas galvenos virzienus, bet vienlaikus arī nodrošina valsts ekonomiskās, ideoloģiskās un sociālās politikas realizāciju.

Kriminālpolitikas izpratne un pagātnes mācība

Latvijas tiesību sistēmā noziedzību ir pieņemts raksturot kā “sociāli nelabvēlīgu krimināltiesiska rakstura parādību” (Ķipēna, Vilks 2004). Raksturojot noziedzību kopumā, mūsu kriminologi izvirza sekojošas pazīmes, kas ļauj spriest par noziedzības esamību: izplatība noteiktā teritorijā, vēsturiskā attīstība, tās krimināltiesiskais raksturojums, sociālā izcelsme, veidošanās no atsevišķu noziedzīgu nodarījumu kopuma”.

Nav pamata apšaubīt šo kompetento viedokli. Var vien piebilst, ka noziedzība kā sociāla parādība apdraud ne tikai konkrēta subjekta – cietušās fiziskās vai juridiskās personas intereses, bet arī valsti kopumā. Noziedzība var tikt determinēta dažādi. Pirmkārt, noziedzības rādītājus ietekmē likumpārkāpēju sociālās dzīves un attieksmes maiņa, kas notiek valstī realizētās sociālās, ekonomiskās un sodu politikas rezultātā. Citiem vārdiem, likumpārkāpēju (arī potenciālo likumpārkāpēju) uzvedību būtiski ietekmē viņu materiālais un sociālais stāvoklis un līdzcilvēku attieksme. Otrkārt, noziedzības rādītājus var ietekmēt, grozot un papildinot normatīvos aktus, kuri nosaka noziedzības saturu. Treškārt, noziedzības rādītāji ir

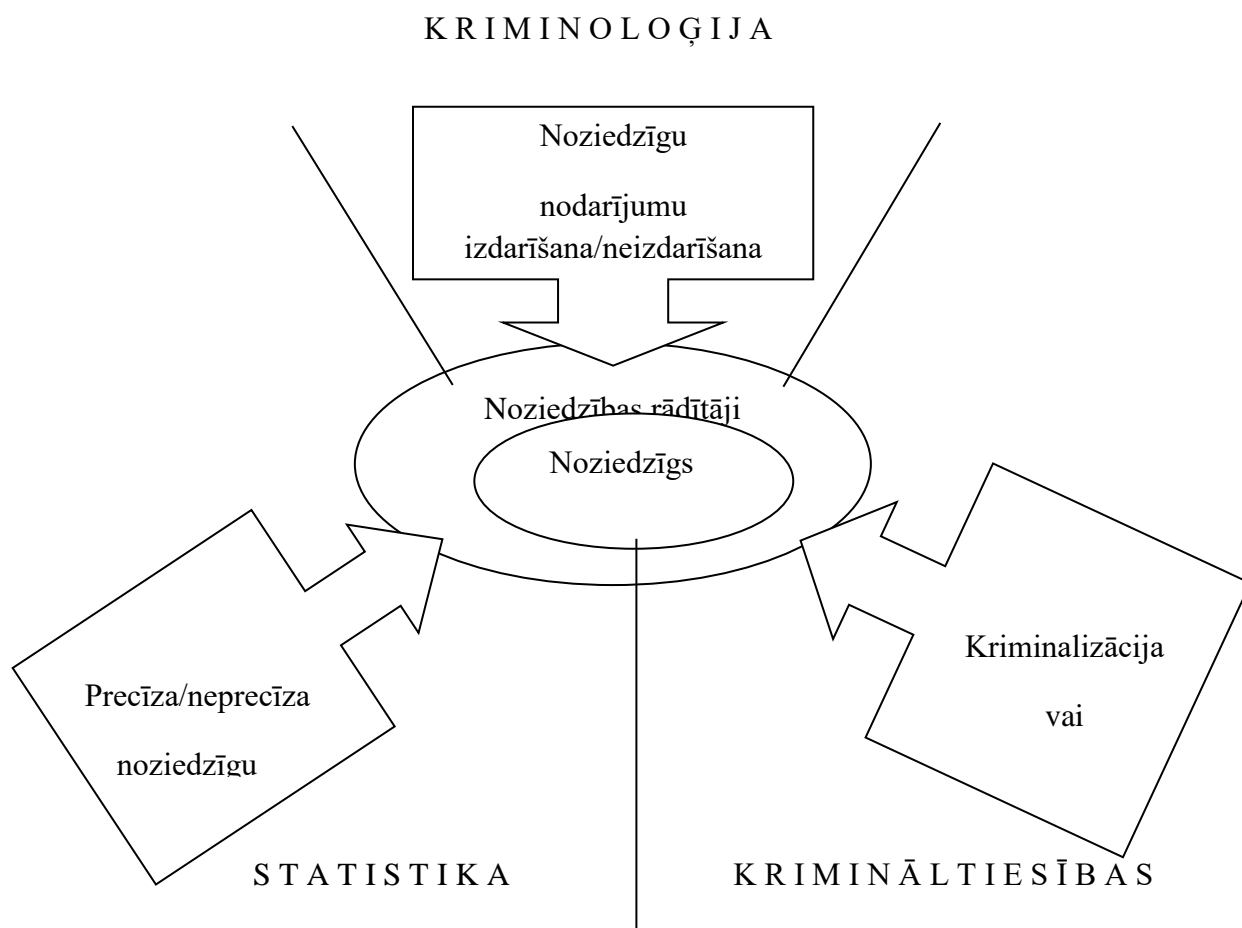
determinēti ar noziegumu reģistrāciju. Statistika var būt pilnīga un objektīva (tāda, kas kalpo valsts un sabiedrības interesēm), gan nepilnīga un subjektīva (tāda, kas kalpo tikai atsevišķu tiesībsardzības institūciju korporatīvajām interesēm).

Pirmajā gadījumā noziedzības rādītāji atkarīgi no tā, vai persona izdarīs vai neizdarīs noziedzīgu nodarījumu. Šo gadījumu izpēte noris kriminoloģijas priekšmeta ietvaros. Otrajā gadījumā noziedzības rādītāji atkarīgi no tā, vai personas nodarījums ir atzīstams vai nav atzīstams par noziedzīgu. Šie gadījumi galvenokārt tiek pētīti krimināltiesību priekšmeta ietvaros. Trešajā gadījumā noziedzības rādītāji atkarīgi no reģistrēšanas metodikas. Šie gadījumi galvenokārt tiek pētīti statistikas ietvaros.

Augstāk minētos noziedzības būtiskākos determinantus var aplūkot autora piedāvātajā attēlā:

1. attēls

Noziedzības rādītājus ietekmējošie faktori

Avots: Zahars 2017.

Krimināltiesību eksperts J.Baumanis pamatoti uzskata, ka grozījumi Krimināllikumā jau pašos pamatos maina noziedzības oficiālos rādītājus. Šīs izmaiņas notiek nevis vainīgās personas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā, bet gan caur noziedzības izpratnes un tās satura maiņu (Baumanis 2008).

Minētais apgalvojums pārliecinoši norāda uz krimināltiesību normu vadošo lomu valstī realizētās kriminālpolitikas veidošanā. 2012.gada 13.decembrī Latvijas Republikas Saeimā pieņemtie apjomīgie grozījumi Krimināllikumā (spēkā no 2013.gada 1.aprīļa) būtiski mainīja valsts un sabiedrības izpratni par noziedzību un tās novēršanas un apkarošanas iespējām un līdzekļiem. Ar šo humāno aktu mūsu valsts ne tikai deklarēja, bet arī uzsāka īstenot jaunu kriminālpolitikas kursu, kura fokusā ir cilvēks – likumpārkāpējs ar visām viņam piemītošām sliktām un labām īpašībām, riskiem un vajadzībām.

Nav pamata nepieņemt tam, ka valstī dominējošā ideoloģija un politika (pārsvarā iekšpolitika) neietekmētu noziedzības kontroli. Krimināltiesiskā ideoloģija un politika nosaka krimināltiesību doktrīnas un krimināltiesību normu attīstību, izvirza nodarījumu kvalifikācijas kritērijus un, visbeidzot, iespaido sodu piemērošanu un to izpildi. Valstī realizētā politika ir stūrakmens tiesību normu jaunradei un to attīstībai, pateicoties tai veidojas izpratne par noziegumu un noziedzību. Politiku tieksme pēc varas nereti noved pie pilnīgas vai daļējas tiesību ignorances un visspilgtākie piemēri šajā aspektā saistāmi ar Padomju Savienībā un fašistiskajā Vācijā 20. gadsimta 30.-40. gados realizēto politiku. Šo divu noziedzīgo politisko režīmu mērķu sasniegšanai bija pakļauti visi viņu rokās esošie varas instrumenti. Minētajā kontekstā der citēt franču dzejnieka, esejista, Francijas akadēmijas īstenā locekļa Pola Valerī kritiski trāpīgu un dzelīgu domu, kas vienlīdz labi iederas abu minēto politisko režīmu kritikai: “Galvenais politikā – tieksme iekarot un paturēt varu, un, kā no tā izriet, ir jāietekmē prāti vai nu piespiedu kārtā, vai ar viltu... Galu galā politiķis vienmēr ir spiests ķerties pie falsifikācijas” (Valerī 2017).

Kā gan būtu vērtējamas Padomju Savienībā 20.gadsimta 30.-40.gados realizētās represijas, kuru rezultātā personām inkriminētais “noziegums” bija tikai piederība atšķirīgam sociālajam slānim, etniskajai vai reliģiskajai kopienai? Ideoloģiskā un politiskā elite ne tikai noniecināja likuma virsvadību, tā pakļāva postošai ietekmei sabiedrisko domu, t.sk. atsevišķu tiesībzinātnieku “zinātniskos darbus”, kuros tika attaisnotas represijas. Kā starptautiski noziegumi ir kvalificējami Padomju Savienībā dzīvojošo latviešu politisko, saimniecisko, militāro un kultūras darbinieku masveida aresti, nošaušana un citas represijas tā sauktās “latviešu akcijas” ietvaros- notiesātas bija 22360 personas, no kurām 16753 personām piesprieda nošaušanu (Ohotin, Roginskij 1994; Šalda 2010). 1941. gada 14. jūnijā Latvijas iedzīvotāju masveida deportācija, aresti, ieslodzīšana, spīdzināšana, nošaušana un citas represijas (pavisam represēti 15424 cilvēki, no kuriem 5263 arestēti, t.sk. 700 cilvēki nošauti, bet 10 161 izsūtīts nometinājumā uz attāliem Krievijas reģioniem (Sajadova 2016). 1949. gada 25. marta Latvijas iedzīvotāju masveida deportācija, aresti, ieslodzīšana, spīdzināšana, īpašumu atsavināšana un citas represijas (kopā 42149 cilvēki jeb 2,28% Latvijas iedzīvotāju (Sajadova 2016).

Deportācijas mazākās grupās sākās jau tūlīt pēc Latvijas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā. Tikai 1940.g.–1941.g. tika evakuēti, deportēti vai nošauti vairāk nekā 30 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju, galvenokārt latvieši. Pārsvarā tie bija politiskie, militārie, izglītības darbinieki un saimnieciskie vadītāji. Boļševiki arestēja, deportēja vai nonāvēja 21 Latvijas valdības locekli, 32 Saeimas locekļus un citus politiskos vadītājus (Prikulis 2013). No Litenes nometnes vien deportēja 563 virsniekus. Pirmais lielākais ešelons uz Komi APSR aizgāja jau 1941. gada 25. aprīlī. Pēc Latvijas VDK 1991. gada 31. maija datiem, 1940.g.–1941.g. (neskaitot 1941. gada 14. jūnija deportāciju) Latvijā arestētas un sodītas 5247 personas, prāva daļa no kurām tika nošautas. Tā, piemēram, akadēmiķis J. Stradiņš 1991. gada konferencē “Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā” minēja, ka no 1940.-1941.gadā arestētajiem tika nošauti 1488 cilvēki (Stradiņš 1992).

Ir vērts īpaši atzīmēt arī šo baiso represiju gadu “jaunievdumu” kriminālprocesuālo attiecību noregulējumā, proti, PSRS ģenerālprokurora A. Višinska 1937. gadā ģenerēto ideju, ka “atzīšanās ir pierādījumu karaliene”, kas represīvajām varas iestādēm atbrīvoja rokas arestēto nopratināmo spīdzināšanai. PSRS Iekšlietu ministrijas un Valsts drošības ministrijas izdotie rīkojumi paredzēja plašu spīdzināšanas metožu pielietošanu “valsts noziegumos” apsūdzēto personu nopratināšanas laikā, t.i., pret tiem, kas apsūdzēti par aktīvu vai pasīvu pretošanos okupācijas varai. Iekšlietu ministrijas un Valsts drošības komitejas sistēmā spīdzināšana tika dēvēta par “fizisku iespaidošanu”, “efektīvu nopratināšanu”, utt. Spīdzināšana tika īstenota ar augstāko varas ešelonu ziņu. 1937. gadā VKP(b) Centrālā komiteja deva oficiālu atļauju lietot “fizisku iespaidošanu”. 1939. gada 20. janvārī VKP(b) Centrālkomiteja atkārtoti norādīja, ka “fiziska iespaidošana” ir pilnībā attaisnojama un efektīva metode, kuru ārkārtas gadījumos var izmantot, lai ietekmētu valsts ienaidniekus, kuru pretestību ir grūti salauzt. “Par nopratināšanas laikā pielietoto spīdzināšanu bija jāklusē, bija aizliegts dokumentos fiksēt jebkādas norādes par tās izmantošanu” (Prikulis 2013). Arhīvu materiāli glabā neskaitāmas liecības par nopratināmo “vaļširdīgu atzīšanos” nodarījumos, kurus viņi netika veikuši. Jāpiebilst, ka šī primitīvā ideja A. Višinskim radās, noliedzot sfīgmogrāfa (mūsdienu poligrāfa prototipa) izmantošanu pierādījumu nostiprināšanā (Ivanova 2016).

Autoraprāt, J. Staļina diktatoriskā režīma noziegumi spilgti pierāda tolaik valdošās ideoloģijas un politikas nospiedošo pārkāpumu pār likumu un tiesībām, precīzāk sakot, to pilnīgu ignoranci un brutālu pārkāpšanu. No 1941. gada 14. jūnijā Latvijā arestētajām personām 3441 nomira ieslodzījuma vietā. Mirstības iemesli bija dažādi: bads, pārāk smags darbs, slimības, barga ziema. Latviešu nāves iemesls bija arī psiholoģiskais šoks. Absolūti likumam paklausīgi un cienjami savas valsts pilsoņi, latviešu nācijas zieds-kā pēc sociālā stāvokļa un izglītības, tā arī pēc zināšanām, -pēkšņi ar pavēli “no augšas” tika nosaukti par noziedzniekiem un atbilstoši tam pret viņiem izturējās (Sajadova 2016).

Pēckara gados minētie starptautiskie tiesību pārkāpumi tika atklāti, izmeklēti un nosodīti. Mūsdienās cilvēktiesības un pamatbrīvības tiek nostiprinātas nozīmīgākajos starptautiskajos, reģionālajos un nacionālajos tiesību aktos. Tā, piemēram, Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas (ANO Ģenerālā Asambleja pieņēmusi 1948.gada 10.decembrī) 11. panta pirmā daļa noteic, ka “katram, kas ir apsūdzēts kriminālnozieģumā, ir tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu atklātā tiesas procesā, kurā viņam ir bijušas nodrošinātas visas savai aizstāvībai nepieciešamās garantijas”. Šā panta otrajā daļā noteikts, ka “nevienu nedrīkst notiesāt par sodāmu tiesībpārkāpumu tādas darbības vai bezdarbības dēļ, kas saskaņā ar izdarīšanas brīdī spēkā bijušajiem nacionālajiem likumiem vai starptautiskajām tiesībām nebija sodāms tiesībpārkāpums.”

Vērts uzsvērt, ka 1949.gada 25.martā pret Latvijas iedzīvotājiem veiktās represijas notika neilgi pēc Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas pieņemšanas. Eiropas kontekstā īpaši jāatzīmē 1950.gada 4.novembrī Romā parakstītās Eiropas cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas nozīme. Kontekstā ar augstāk aplūkotajiem rupjiem cilvēktiesību pārkāpumiem Padomju Savienībā jāatgādina, ka mūsdienās Konvencija nepieļauj patvaļu apsūdzībā par nodarījumiem. Konvencijas 7. panta pirmajā daļā noteikts, ka “nevienu nedrīkst apsūdzēt kriminālnozieģumā tāda nodarījuma vai nolaidības dēļ, kas saskaņā ar izdarīšanas brīdī spēkā bijušo valsts iekšējo likumdošanu vai starptautiskajām tiesībām nebija kriminālnozieģums”.

Demokrātiskajās valstīs ideoloģijas un politikas ietekme uz noziedzības izpratni un valsts realizēto kriminālpolitiku būtiski mazinās, taču nav loģiska pamatojuma to noliegt vispār.

Noziegumu skaits un valstī realizētā kriminālpolitika

Kriminalizācija (pilnīga vai daļēja) un dekriminalizācija (pilnīga vai daļēja) kā kriminālpolitikas īstenošanas metodes nosaka, kāds nodarījums ir kvalificējams kā noziedzīgs un šī kvalifikācija reljefi atspoguļojas noziedzīgu nodarījumu kopumā noteiktā teritorijā (valstī). Kriminalizācijas un dekriminalizācijas pamatā ir politikas plānošanas dokumenti (noziedzības novēršanas un apkarošanas koncepcijas, programmas u.tml.), kas ļauj izvēlēties gan humānākas kriminālpolitikas realizācijas metodi (dekriminalizāciju), gan dažkārt politisko, ekonomisko, sociālo un kriminoloģisko apstākļu ietekmē atgriezties pie represīvākas metodes pielietošanas (t.s. atkārtotās kriminalizācijas).

Noziedzība ir viens no būtiskākajiem sabiedrības sociālās veselības (precīzāk būtu lietot terminu-neveselības) indikatoriem. Tā nopietni traucē demokrātijai, drošībai un attīstībai. Pētāmajā laika nogrieznī reģistrēto noziegumu kopējais skaits, struktūra, izmaiņas liecina par sabiedrībai kaitējošo kriminālo ieviržu nostiprināšanos, samazināšanos vai to relatīvo stabilitāti.

Autora piedāvātajā tabulā iespējams gūt priekšstatu par noziedzības dinamiku Latvijā no 1990. gada līdz 2022. gadam.

1.tabula

Informācija par noziedzības stāvokli Latvijā, 1990.g.–2022.g.

Gads	Reģistrēto noziegumu skaits	Noziedzības koeficients (noziegumu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem)
1990	34686	129
1991	41929	157
1992	61871	236
1993	52935	204
1994	40983	161
1995	39141	156
1996	38205	153
1997	36865	149
1998	36674	149
1999	42969	180
2000	50199	211
2001	51082	216
2002	49329	211
2003	51773	223
2004	62173	268
2005	51435	258
2006	62328	270
2007	55620	246
2008	57475	258
2009	56748	257
2010	51108	259
2011	51582	260
2012	49905	251
2013	47561	241
2014	48477	244

2015	47406	241
2016	45639	234
2017	44250	229
2018	43260	227
2019	39906	210
2020	38769	204
2021	32820	174
2022	33707	195

Avots: autora paša savāktie dati un aprēķini, pamatojoties uz Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem.

Pēdējo četru gadu rādītāji pārlicinoši demonstrē gan reģistrēto noziegumu skaita, gan noziedzības koeficienta (noziegumu skaits uz katriem 10 tūkst. iedzīvotāju) samazināšanos valstī.

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijas Republikā relatīvi īsā laika posmā ieviesti liberālās demokrātijas principi, valsts izvēlējās rietumniecisku attīstības ceļu un spēja atgriezties un integrēties Rietumeiropas tiesiskajā paradigmā. Mūsu kriminālpolitikas politiskais zemteksts ir vērtējams vismaz divos aspektos-formāli-juridiskajā (tiesību normu un prakses pilnveide) un simboliskajā (Latvijas Republikas tiesību sistēmas integrācija Eiropas miera kultūrā un vērtību sistēmā). Kriminālpolitikas represīvā (sodošā) funkcija ir mazinājusies, krimināltiesiskās reaģēšanas arsenāls ir jūtami paplašinājies (ieviesti brīvības atņemšanai alternatīvie soda veidi, izveidots un sekmīgi darbojas Valsts probācijas dienests, likumpārkāpēju resocializācija tiek izvirzīta kā viens no svarīgākajiem kriminālsoda mērķiem). Secināms, ka mūsdienu kriminālpolitika Latvijā ir veidota uz zinātniskiem pamatiem, tā ir kļuvusi racionālāka, liberālāka un saudzējošāka.

Latvijas krimināltiesību speciāliste A. Reigase, atsaucoties uz citiem tiesībzinātniekiem, kuri pēta kriminālpolitikas priekšmetu, secina, ka praktiski visi autori uzsver krimināltiesību politikas (t.sk. krimināltiesību normu) dominējošo lomu kriminālpolitikas struktūrā. Krimināltiesību politika kā valsts darbības virziens izstrādā krimināltiesiskās iedarbības uz noziedzību galvenos mērķus, uzdevumus, galvenās kategorijas, iedarbības metodes (Reigase 2005). Jau sen atzīts, ka krimināltiesību politika daudzējādi nosaka noziedzīgo nodarījumu loku, par kuru izdarīšanu var saukt pie atbildības, sodu sistēmu, to piemērošanas nosacījumus utt.

Kriminālpolitikas struktūrā A.Reigase iekļauj arī kriminālprocesuālo politiku, jo kriminālpolitika ir valsts kompleksa darbība, kurai ir starpdisciplinārs raksturs, jo tā veidota uz krimināltiesību, kriminālprocesa un kriminālsodu izpildes tiesību bāzes.

Kriminālprocesuālā politika, kas virzīta uz noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu atklāšanas, krimināllietu izmeklēšanas un iztiesāšanas veidu un formu izstrādāšanu, atrodas nesaraujamā saistībā ar kriminālpolitiku kā krimināltiesību politikas īstenošanas formu. Jau sen zināma satura un formas dialektiskā vienotība: saturs-krimināltiesības nevar eksistēt bez tās izteiksmes formas-kriminālprocesa, arī otrādi.

Arī kriminālsodu izpildes politika organiski iekļaujas kriminālpolitikā kā valsts pamatnostādnes tiesas piespriedē kriminālsoda izpildes jomā.

Autors jau iepriekš paudis atziņu par krimināltiesību, kriminālprocesa tiesību un kriminālsodu izpildes tiesību savstarpējo saikni un mijiedarbību (Zahars 2003). Izdarot loģiskus vispārinājumus, A.Reigase norāda, ka kriminālprocesuālā un kriminālsodu izpildes politika ir kriminālpolitikas īstenošanas formas. Minētais ļauj viņai izdarīt secinājumu, ka kriminālpolitika kā politikas cīņā ar noziedzību daļa ir valstī zināmā laika posmā formulēta generāllīnija, kas nosaka noziedzības ierobežošanas un profilakses pamatprincipus, mērķus

un iedarbības galvenos virzienus, formas un metodes, pilnveidojot kriminālos, kriminālprocesuālos un sodu izpildes likumus, kā arī to realizācijas mehānismu (Reigase 2005).

Vien jāpiebilst, ka kriminālpolitikas saturā un struktūrā vairākums zinātnieku iekļauj arī kriminālistisko un noziedzības prevences (kriminoloģisko) politiku. Kriminālpolitikas realizācijas formas ir valstī realizētā sodu politika, tiesību jaunrade, tiesību aizsardzības iestāžu prakse.

Vadoties no izcilā kriminologa Franca fon Lista atziņas, svarīga loma ir arī sociālo faktoru kopumam. Viņš uzskatīja, ka kriminālpolitiku ietekmē saprātīga sociālā politika (Kerner 1998). Kriminālpolitiku ietekmē sociālās struktūras izmaiņas, urbanizācija, migrācija, zinātnes, tehnikas un tehnoloģiju attīstība, sociāli tikumiskās un citas vērtības, arī tiesiskās apziņas un tiesiskās kultūras līmenis, vēsturiskās tradīcijas, likumdevēja pieredze u.c. Nav mazsvarīga nozīme arī noziedzības stāvoklim un dinamikai, starptautiskajam tiesiskajam regulējumam un starptautisko organizāciju darbībai noziedzības novēršanas un apkarošanas sfērā, sociālo zinātņu atziņām un citiem faktoriem. Piemēram, jaunāko laiku kriminālpolitikas humānā dimensija pārņēma politikas veidotāju prātus sabiedrības vispusīgas attīstības un pilnveides, demokrātijas, likuma varas un cilvēktiesību kā cilvēces nozīmīgāko vērtību atzīšanas un respektēšanas rezultātā.

Patlaban Latvijā tiek plaši diskutēts par to, kāda rīcība varētu būt visiedarbīgākā reālai ēnu ekonomikas apkarošanai. Atšķirīgs redzējums par to, kā vērtējama par finanšu noziegumiem piemēroto sodu politika, ir sabiedrībai un tiesību jomas ekspertiem. Diemžēl šodienas Latvijas sabiedrība vēl nepieņem to, ka bargi sodi neattur no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Sabiedrība, dažkārt arī amatpersonas, joprojām uzskata, ka piemērotie sodi ir nesamērīgi viegli, salīdzinot ar pastrādāto noziegumu. Piemēram, ir izkrāpti miljoniem *euro*, bet tiek piemēroti naudas sodi vai nosacīta brīvības atņemšana, bet reāla brīvības atņemšana par finanšu noziegumiem ir visai reta prakse. Eiropas valstu tiesu prakse liecina, ka par līdzīgiem nodarījumiem tiek piemēroti bargāki sodi, tostarp par PVN izkrāpšanu tiek piemērota reāla brīvības atņemšana vidēji no trim līdz sešiem gadiem.

Mūsdienu kriminālpolitikas vektora maiņa

Noziedzības novēršanas un apkarošanas mērķu, uzdevumu, līdzekļu tiesiskais formāts un sociālais nodrošinājums satrauca tiesībzinātnieku un politiķu prātus jau kopš 19. gadsimta sākuma. Sabiedrības attīstības gaitā arvien vairāk nostiprinājās pārliecība, ka sods neatrisina visas ar noziedzīgu nodarījumu radītās problēmas, bet, gluži pretēji, rada visai drošus priekšnosacījumus atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanai (noziegumu recidīvam). Liela loma nozieguma un soda samērojamības likumsakarību izzināšanā pieder slavenajam norvēģu kriminologam Nilam Kristi. Viņa izvirzītā “soda vērtības” teorija akcentēja uzmanību tam, ka vienam un tam pašam soda veidam var būt pavisam dažāda nozīme attiecībā uz dažādiem cilvēkiem sakarā ar to, ka ar soda piemērošanu radītās ciešanas ir visai relatīvas (Christie 1998). Kriminālpolitikas vektora maiņa saistāma ar daudziem politiskiem, ekonomiskiem, ideoloģiskiem, sociāliem un citiem faktoriem. Attieksmes pret sodiem transformācijā būtiska loma ir tam: 1.lai sodi nebūtu nevajadzīgi bargi un saistīti ar ilgstošu brīvības atņemšanu, kas noved pie notiesāto personu neatgriezeniskas deformācijas un atsvešināšanās no sabiedrības; 2.lai būtu vairāk brīvības atņemšanai alternatīvu sodu, to izpilde būtu vienkārša un neprasītu lielus valsts budžeta izdevumus; 3.lai tiesa ikvienā lietā varētu noteikt samērīgu sodu ar noziedzīga nodarījuma rezultātā nodarīto kaitējumu un sekām atbilstoši valsts, sabiedrības un

cietušā interesēm; 4.lai Latvijas valsts spētu pilnvērtīgi pildīt starptautiskās saistības tieslietu jomā.

No viduslaikos valdošās pieejas, saskaņā ar kuru galvenā uzmanība tika pievērsta noziedzīgam nodarījumam, pieprasot atmaksu un atbilstību par izdarīto, ir notikusi pāreja uz likumpārkāpēja personību, notiesātās personas rehabilitāciju un resocializāciju, individuāliem profilakses pasākumiem. Kriminālpolitikas jaunās nostādnes liecina par nepieciešamību pārvērtēt iepriekšējos uzskatus, novecojušos stereotipus par brīvības atņemšanas soda vietu un lomu noziedzības ierobežošanā un apkarozāšanā (Baker 2003).

Analizējot minēto skaidrojumu, varam secināt, ka sabiedrības politiskā brieduma un gudrības rezultātā mainās vērtību kodols, noziedzīga nodarījuma vietā priekšplānā izvirzās cilvēks – *homo sapiens* ar visām viņa dzīves peripetijām, kuru rezultātā viņš izdarījis noziedzīgu nodarījumu, proti, likumpārkāpējs, kuram soda izpildes laikā racionāli jāpiemēro plaši pieejamo resocializācijas un sociālās adaptācijas pasākumu klāsts nolūkā īstenot Krimināllikuma 35.panta otrajā daļā definētos soda mērķus-aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, resocializēt sodīto personu, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Vienlaicīgi varam secināt, ka sakarā ar Krimināllikuma normu liberalizāciju jāklūst liberālākām un demokrātiskākām arī Latvijas Soduzpildes kodeksa normām un soduzpildes praksei.

Latvijas zinātnieks K. Rudzītis pauž domu, ka nosakot brīvības atņemšanas sodu, valsts neatbilst personai par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, izolējot viņu no sabiedrības. Sods nav atmaksas par izdarīto, izolācija nav pašmērķis sociālā taisnīguma atjaunošanai. Sods ir veids, paņēmiens jeb līdzeklis, ar kura palīdzību valsts cenšas panākt noteiktus mērķus, lai nākotnē, pēc soda izciešanas, persona vairs neapdraudētu sabiedrību, neizdarītu jaunus noziedzīgus nodarījumus, lai atturētu arī citus no noziedzīgas rīcības. Soda vērtība ir atkarīga nevis no tā barguma, bet gan no minēto mērķu panākšanas izredzēm (Rudzītis 2000).

Latvijas zinātnieka K. Rudziša atziņas ir ievērtības cienīgas gan likumdevējam, gan likuma piemērotājam, gan soduzpildes institūcijām. Nenoliedzami, lai atjaunotu taisnīgumu, sodam jāatbilst ar noziedzīgu nodarījumu radītajam apdraudējumam un nodarītajam kaitējumam. Pirms izlemt par piemērojamā soda veidu un mēru, jāizvērtē visi apstākļi un fakti, kas attiecas uz konkrēto noziedzīgo nodarījumu, likumpārkāpēju, cietušo un sabiedrību. Piemērotais sods nedrīkst būt nesamērīgi bargs vai viegls, iespēju robežās ar sodu jācenšas atjaunot tādu tiesisko stāvokli, kāds pastāvēja pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.

Lai novērstu noziedzīgu nodarījumu recidīvu, kriminālsodam jābūt tādā, kas orientēts uz personas sociālo adaptāciju un resocializāciju. Piemērojot sodu, svarīgi motivēt personu soda izciešanas laikā iegūt izglītību, profesiju, strādāt sabiedriski lietderīgu darbu, sagatavoties dzīvei sabiedrībā; jāpalīdz likumpārkāpējam pašam saprast savas problēmas, parādīt viņam, ka viņš pats ir spējīgs tikt ar tām galā, nenodarīdams kaitējumu citām personām. Ikviens noziedzīgs nodarījums tiek izdarīts daudzu faktoru un apstākļu ietekmē. Kriminālsodam jābūt tādā, kas sekmē noziedzīgu nodarījumu veicinošo faktoru novēršanu vai mazināšanu. Soda bardzība bieži vien nav pietiekama, lai persona apzināti atteiktos no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Krimināltiesiskajai represijai, ko piemēro katrā konkrētajā gadījumā, jābūt individualizētai un komplicētai, proti, tādai, kas ietver sevī nevis vienu, bet vairākus komponentus.

Citu cilvēku atturēšana no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas ir svarīgs kriminālsoda mērķis, tomēr tā sasniegšanai nedrīkst piemērot likumpārkāpējiem pārāk bargus sodus – kriminālsodus nedrīkst izmantot, lai iebiedētu sabiedrību. Tāpat ģenerālās prevencijas mērķa

sasniegšanai vienlīdz kaitīga ir nesamērīgi vieglu sodu piemērošana, kas grauj sabiedrības uzticēšanos tiesiskumam un likuma varai.

Citiem vārdiem, likumpārkāpējam jārada iespējas apgūt tās zināšanas, iemaņas un prasmes, kuru trūkuma dēļ viņš, iespējams, nebija spējīgs dzīvot pilnvērtīgu dzīvi sabiedrībā, un novērst tos sociālās uzvedības traucējumus, kas, visticamāk, kalpoja par iemeslu un cēloni noziedzīga nodarījuma izdarīšanai un potenciāli var kalpot par iemeslu un cēloni atkārtotu noziedzīgu nodarījumu veikšanai, ja šie sociālās uzvedības traucējumi (alkoholisms, narkomānija, agresivitāte u.c. traumatiska pieredze) netiks novērsti soda izciešanas laikā. Pētījumi pārliecinoši apstiprina, ka sliktu uzvedību cilvēks iemācās nelabvēlīgu sociālo apstākļu un personības psiholoģisko faktoru ietekmē, bet sociāli labvēlīgos apstākļos, mainot domāšanu, uzskatus un attieksmi, cilvēks iemācās sociāli pozitīvu uzvedību.

Kriminālpolitika – nopietns instruments nacionālās drošības un cilvēktiesību aizstāvībai

Nosakot krimināltiesiskās represijas veidu un mēru, svarīgi ievērot arī sabiedriskās drošības intereses – soda un krimināltiesisko piespiedu līdzekļu bardzība pamatojama ar sabiedrisko interešu aizsardzību. Mūsu valsts tiesībzinātnieki J. Teivāns-Treinovskis un N. Jefimovs noziedzības izplatību pamatoti vērtē kā nopietnu draudu nacionālajai drošībai: Sabiedrības drošības vārdā valsts nosaka, kas ir noziedzīgs nodarījums, reglamentē atbildības mērus par nodarījumu izdarīšanu un likumpārkāpēju saukšanu pie atbildības. Valstij ir tiesības un pienākums aizsargāt sabiedrību no noziedzības apdraudējumiem (Teivāns-Treinovskis, Jefimovs 2012).

Interese par noziedzības samazināšanu, ierobežošanu, pat izskaušanu bija liela vienmēr. Situācijā, kad daudzviet pasaulē notiek noziedzības globāls pieaugums, rodas pamatots satraukums un tas liek domāt par nepieciešamību izstrādāt visaptverošu valsts politiku noziedzības novēršanai un apkarošanai. Tiek aktualizēta kriminālpolitikas kā valsts iekšpolitikas sastāvdaļas problēmu pētīšana.

Noziedzības apkarošana ar krimināltiesiskām metodēm ir katras valsts iekšējās politikas sastāvdaļa. Ar vārdu politika (no grieķu valodas – valsts vadīšanas māksla) parasti saprot nodarbošanos ar valsts lietām, sabiedrības un sabiedrisko procesu pārvaldīšanu (Ašmanis 1995). Noziedzības ierobežošanas un apkarošanas kontekstā tiek lietoti atšķirīgi termini – „kriminālpolitika”, „kriminālsodu politika”, „krimināltiesiskā politika”, „krimināltiesību politika”, „kriminālsodu politika”, „penitenciārā politika”. Latvijas zinātniece A. Reigase uzskata, ka politiku noziedzības novēršanai parasti definē kā vienu no valsts sociālās politikas specifiskiem virzieniem, kurā koncentrētā veidā formulēti valsts kontroles pār noziedzību mērķi, principi, stratēģija, darbības galvenie virzieni, metodes un formas, nolūkā aizsargāt personas tiesības, brīvības un likumīgās intereses pret noziedzīgiem apdraudējumiem (Reigase 2005). Noziedzības novēršanas un apkarošanas politika ietver sevī valsts pasākumu kompleksu gan noziedzīgu un citu nodarījumu profilakses jomā, gan normatīvās bāzes radīšanā, nodarījumus izdarījušo personu savlaicīgā atklāšanā, saukšanā pie atbildības, piespiedu līdzekļu piemērošanā un izpildē.

Tiek atzīts, ka pasaulē nav absolūta līdzekļa cīņā ar noziedzību, taču atteikties no kriminālsoda ne šodien, ne nākotnē nav iespējams. Pastiprinātu uzmanību šim valsts piespiedu līdzeklim veltī ne tikai krimināltiesības un kriminālpolitika, bet arī sodu politika.

Atsevišķi autori savu darbu nosaukumos ietver vārdus krimināltiesiskā politika (Judins 2001) un sodu politika (Liholaja 2004). Par šo divu valsts politikas virzienu

noziedzības apkarošanas jomā nosaukumiem tiek diskutēts arī dažādās tiesību aizsardzības institūcijās, taču diskusijas nav devušas jūtamus praktiskus rezultātus.

Pēc būtības **sodu politiku** var definēt kā valsts politiku, kas vērsta uz noziedzības apkarošanu, kurā ir noteikti valsts pārvaldes principi un uzdevumi izvirzīto mērķu sasniegšanai, tā ir valsts atbildes reakcija uz nodarījumiem, par kuriem saskaņā ar Krimināllikumu ir paredzēta atbildība un sods.

Lai sodu politika nodrošinātu izvirzāmo mērķu sasniegšanu, tās pamatā ir jābūt konsekventiem principiem:

- likumības principam;
- taisnīguma principam;
- vainīguma principam;
- individualizācijas principam;
- samērīguma principam;
- humānisma principam;
- mērķu, uzdevumu un resursu atbilstības principam;
- vienveidīgas sodu prakses principam;
- cilvēktiesību principam;
- atbilstības starptautiskajiem standartiem principam.

Raugoties uz kriminālpolitikas formulējumu no augstākminētajām pozīcijām, secināms, ka kriminālpolitikas priekšmeta formulējumā visplašākā spektrā jaušams pētāmās jomas, proti, noziedzības novēršanas un apkarošanas, politiskais zemteksts (it īpaši, konceptuālā līmenī), taču likumdošanas un tiesību normu piemērošanas līmenī noteicošā loma pieder likumam.

Noziedzība ir sabiedrības neveselīguma pazīme, to nevar ne novērst, ne apkarot ar spēku, bet tikai ar saprātu, ar gudrību. Autoraprāt, gudra un saprātīga, saudzējoša kriminālpolitika, kas ir sabalansēta ar sabiedrības reālajām vajadzībām un atbilstīgām iespējām to realizēt, ir raksturīga Eiropas valstu vairākumam, arī Latvijai. Svarīgi atzīmēt, ka tā vērsta ne tikai uz noziedzības novēršanu un apkarošanu, bet arī aktīvi iedarbojas uz ekonomiskajiem, sociālajiem, politiskajiem un citiem sabiedrības dzīvi noteicošiem faktoriem, stimulē to attīstību sabiedrībai vēlamā virzienā. Citiem vārdiem, tā ir valsts iekšpolitikas sastāvdaļa (apakšsistēma), kas ar krimināltiesību, kriminālprocesa tiesību un kriminālsodu izpildes tiesību normām un tiesību aizsardzības iestāžu praksi nosaka ne tikai noziedzības novēršanas un apkarošanas galvenos virzienus, mērķus un līdzekļus, bet vienlaikus nodrošina arī valsts ekonomiskās, ideoloģiskās un sociālās politikas realizāciju.

Juridiskajā zinātnē termins “kriminālpolitika” tiek lietots kopš 19. gadsimta sākuma (Ferri, Ovčinskij 2005) taču vispārēji atzīts termins joprojām nav izstrādāts. Pēc krievu zinātnieka M. Čubinska atzinuma, ticams pierādījums šī termina lietošanai ir P. Feierbaha 1804. gadā publicētā grāmata “*Versuch einer Criminaljurisprudenz des Koran*”, kurā gan tiek lietots termins *criminalpolitik*, gan tiek analizētas kriminālpolitikas un krimināltiesību kopsakarības (Čubinskij 1905).

Kriminālpolitika ir patstāvīga un visai sarežģīta tiesiskās politikas apkašņozare ar kopēju izpētes priekšmetu (noziedzība kā sociālais fenomens) un mērķi (noziedzības līmeņa samazināšana).

Lakoniski izsakoties, varam spriest, ka kriminālpolitika ir ideju, mērķu, uzdevumu, normatīvo aktu, programmu un pasākumu sistēma noziedzības novēršanai un apkarošanai.

Likumā un valsts interesēs balstīta kriminālpolitika nesaraujami saistīta ar indivīda tiesībām uz taisnīgu tiesu. Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver sevī plašu garantiju loku. Parasti par tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļu atzīst šādas tiesības:

- 1) tiesības uz neatkarīgu, objektīvu, ar likumu noteiktu tiesu;
- 2) tiesības uz pieeju tiesai;
- 3) tiesības uz atklātu lietas izskatīšanu un publisku sprieduma pasludināšanu;
- 4) tiesības uz lietas izskatīšanu personas klātbūtnē;
- 5) tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā;
- 6) tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu, tostarp, procesuālo vienlīdzību;
- 7) tiesības uz pamatotu spriedumu;
- 8) tiesības uz efektīvu sprieduma izpildi.

Tiesības uz taisnīgu tiesu prasa nodrošināt arī šādas papildu garantijas krimināltiesībās:

- 1) nevainīguma prezumpcija;
- 2) tiesības tikt informētam par izvirzīto apsūdzību;
- 3) tiesības uz atbilstošu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu aizstāvību;
- 4) tiesības aizstāvēt sevi pašam vai saņemt juridisku palīdzību;
- 5) tiesības izsaukt un iztaujāt lieciniekus;
- 6) tiesības uz bezmaksas tulka pakalpojumiem;
- 7) tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumu.

Satversmes tiesa par tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļu ir atzinusi arī tādus krimināltiesību pamatprincipus kā sodīšanas bez likuma nepieļaujamību (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) un dubultās sodīšanas aizliegumu (*ne bis in idem*) (Balodis 2014).

Lai izprastu tiesību dominances pār politisko varu nepieciešamību, vērts nedaudz pakavēties pie jēdziena “tiesiska valsts” skaidrojuma. Šajā aspektā lieti noder profesora R.Cipeliusa atziņa, ka modernas tiesiskas valsts idejas pirmsākumi meklējami angļu tiesību tradīcijās (Cipeliuss 1998). Ar angļu jēdzienu *rule of law* (tā šaurākā nozīmē) tika saprasts tiesību pamatprincips, kas paredz, ka tiesībām kā pārpozitīviem normatīviem jāierobežo un jākontrolē politiskā vara (Fleiner 1998). Savukārt jēdziens *rule of law* tā plašākā nozīmē tika iztulkots kā “tiesiska valsts”. Tiesību virsvadība tika nostiprināta vēl viduslaikos kā feodālās valsts pamatprincips, un tas lielā mērā balstījās uz zināmu varas plurālismu. Feodālām valstīm raksturīgais varas centru plurālisms radīja zināmu savstarpēju ierobežošanu un kontroli, tādējādi liekot pamatus vēlākajai valsts varas dalīšanas teorijas attīstībai.

Nozīmīgākie kriminālpolitikas attīstības soļi Latvijā

1. Krimināllikuma pieņemšana Latvijas Republikas Saeimā 1998.gada 17.jūnijā (spēkā no 1999.gada 1.aprīļa).

2. 2002.gada 20.jūnijā Ministru kabinetā apstiprinātā koncepcija „Par izmaiņām sodu sistēmā.” Respektējot pasaules modernās tendences kriminālsodu reglamentācijas un piemērošanas sfērā, tā kalpoja par pamatu plašai Krimināllikuma normu revīzijai.

3. 2004. gada 12. februāra grozījumi Krimināllikumā, kas stājās spēkā 2005.gada 1.janvārī. Pārsvārā tie vērtējami pozitīvi, tomēr atsevišķi jaunievedumi jau no to definēšanas koncepcijā „Par izmaiņām sodu sistēmā” izcēlās ar to pretrunīgo raksturu. Pirmām kārtām, minētais attiecas uz mantas konfiskācijas lietderīguma pamatojumu. Koncepcijā mantas konfiskācijas kā pamatsoda ieviešana argumentēta ar šī soda lietderīgumu, ja izdarīti mantkārtīgi nodarījumi, ar tā efektivitāti, nelieliem budžeta izdevumiem tā izpildē, kā arī ar šāda soda esamību Čehijas Republikas kriminālkodeksā. Autoraprāt, minētos argumentus nevarēja uzskatīt par korektiem, par ko liecināja turpmākās pārmaiņas-ar 2012. gada 13. decembra likumu mantas konfiskācija tika izslēgta no sodu uzskaitījuma.

4. Valsts probācijas dienesta likuma pieņemšana Latvijas Republikas Saeimā 2003. gada 18. decembrī (spēkā no 2004. gada 1. janvāra): Pēc daudzu krimināltiesību un

tiesībaizsardzības iestāžu ekspertu atzinuma piespiedu darba kā pamatsoda ieviešana 1999. gadā un probācijas sistēmas izveide 2003. gadā bija būtisks pavērsiens Latvijas kriminālsodu reglamentācijas un izpildes jomā. Lakoniski vērtējot, tas bija nozīmīgs solis pretī jaunai civilizācijai kriminālsodu piemērošanā un izpildē.

5. Kriminālprocesa likuma pieņemšana Latvijas Republikas Saeimā 2005. gada 21. aprīlī (spēkā no 2005. gada 1. oktobra).

6. Uz krimināltiesību, kriminālprocesa tiesību un kriminālsodu izpildes tiesību attīstību būtisku ietekmi ir atstājuši Latvijas Republikas Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, piemēram, par saprātīgiem termiņiem lietas izskatīšanā un personu turēšanu pirmstiesas apcietinājumā, par notiesāto personu materiālo un sadzīves apstākļu uzlabošanu u.c. Tiesiskuma nodrošināšanai tiesībaizsardzības iestāžu darbā lielu uzmanību pievērš Tiesībsarga birojs. Pozitīvu ietekmi uz slēgtā tipa iestāžu darba uzlabojumiem atstāj Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas (CPT) vizītes un komitejas sagatavotie ziņojumi par konkrētu trūkumu novēršanas nepieciešamību.

7. Kriminālsodu politikas koncepcija, apstiprināta 2009. gada 9. janvārī ar Ministru kabineta rīkojumu Nr. 6.

8. Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resocializācijas koncepcija, apstiprināta 2009. gada 9. janvārī ar Ministru kabineta rīkojumu Nr. 7. Jāpiebilst, ka kopš 2015. gada 24. septembra šī koncepcija vairs nav spēkā, taču tās ideja un gars caurstrāvo visus pēdējos gados apstiprinātos dokumentus kriminālsodu izpildes jomā.

9. Tieslietu ministrijas un tās vadībā darbojošos pastāvīgo darba grupu devums Krimināllikuma izstrādē un tā pilnveidošanā, Kriminālprocesa likuma izstrādē un tā pilnveidošanā, Latvijas Sodū izpildes kodeksa pilnveidošanā, Valsts probācijas dienesta likuma, Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma, likuma „Par valsts kompensāciju cietušajiem” u.c. likumu izstrādē un to pilnveidošanā. Arvien nozīmīgāku vietu ieņem cietušo aizsardzība un atbalsts noziedzīgu nodarījumu upuriem. No minētā izriet, ka Tieslietu ministrijas ierēdņi un šīs ministrijas funkciju veikšanai piesaistītie speciālisti (eksperti) ir kriminālpolitikas veidošanas kodols, viņu izstrādātie dokumenti tiek virzīti apstiprināšanai Ministru kabinetā un pieņemšanai Latvijas Republikas Saeimā.

10. Tieslietu ministrijas izstrādātie un 2012. gada 13. decembrī Latvijas Republikas Saeimā pieņemtie apjomīgie un būtiskie grozījumi Krimināllikumā (spēkā no 2013. gada 1. aprīļa). Ar tiem būtiski mainīti valsts kriminālpolitikas mērķi – ne vien sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgu nodarījumu un aizsargāt sabiedrības drošību, bet arī atjaunot taisnīgumu, resocializēt sodīto personu un atturēt citas personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Pamatoti var uzskatīt, ka šie grozījumi Krimināllikumā ir otrā nozīmīgākā krimināltiesību reforma pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas (nepārprotami, pirmā krimināltiesību reforma saistīta ar Krimināllikuma pieņemšanu Latvijas Republikas Saeimā 1998. gada 17. jūnijā). Atbilstoši likumā norādītajiem soda mērķiem būtiski samazinātas brīvības atņemšanas soda maksimālās un minimālās robežas (īpaši par mantiskajiem noziegumiem), palielināta iespēja plašāk piemērot ar brīvības atņemšanu nesaistītos sodus, it sevišķi piespiedu darbu un naudas sodu. Sabiedrībā izpildāmie sodi ir pietiekami efektīvi un valstij šo sodu īstenošana izmaksās krietni lētāk. Vienlaikus tiek saglabāti bargi sodi par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar cilvēka dzīvības un veselības apdraudējumu, narkotikām, dzimumnoziegumiem, respektīvi, par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuri rada reālus draudus sabiedrības drošībai. Bijušā Latvijas Republikas tieslietu ministra J. Bordāna vērtējums šai sakarā ir lakonisks un precīzs: „Esam spēruši nozīmīgu soli mūsu valsts tiesiskuma un līdz ar to arī sabiedrības drošības stiprināšanas virzienā” (Bordāns 2013).

Ar grozījumiem Krimināllikumā tiek konkretizēti soda noteikšanas principi un kritēriji, kas novērsīs nodarījumam neatbilstošu sodu piemērošanu, dos tiesām iespēju izvēlēties tādu soda veidu un mēru, kas ir atbilstošākais konkrētam likumpārkāpējam.

11. Būtisks pavērsiens kriminālsodu politikā saistāms ar grozījumiem Krimināllikumā, Kriminālprocesa likumā un Latvijas Sodų izpildes kodeksā, kas stājās spēkā 2022. gada 1. janvārī. Ar minēto likumu grozījumiem tika aizsākta nepilngadīgo personu kriminālatbildības sistēmas reforma, paredzot nepilngadīgai personai atšķirīgu sodu piemērošanas, izpildes un aizstāšanas kārtību, ieviešot arī atjaunojošās justīcijas elementus, kā arī veiktas citas izmaiņas tiesiskajā regulējumā, lai pilnveidotu Latvijas kriminālsodu politiku kopumā. Kriminālsodu sistēmā ieviests jauns pamatsods-probācijas uzraudzība, ar to tika nodrošināts iztrūkstošais posms starp brīvības atņemšanas sodu un sabiedrisko darbu. Vienlaikus probācijas uzraudzība noteikta kā nākamais bargākais sods aiz brīvības atņemšanas. Saskaņā ar KL pārejas noteikumu 25. punktu probācijas uzraudzību kā pamatsodu sāka piemērot ar 2022. gada 1. janvāri pilngadīgām personām par atsevišķiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas ir saistīti ar vardarbību un atkarību izraisošām vielām. Nepilngadīgajām personām probācijas uzraudzību jau sākotnēji ir iespējams piemērot par jebkāda veida noziedzīgiem nodarījumiem. Tādējādi attiecībā uz nepilngadīgajiem un daļēji arī attiecībā uz pieaugušajiem vismaz daļēji tiek rasta iespēja plašāk piemērot sodu, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu, bet vienlaikus ļauj strādāt ar personas domāšanas un uzvedības korekciju.

Divu gadu desmitu laikā Latvijā ieviestie jauninājumi mūs pārlicina par to, ka notiek pakāpeniska, bet mērķtiecīga un visai konsekventa atteikšanās no represīvās (sodošās) kriminālsodu politikas un pāreja uz rehabilitējošo un taisnīgumu atjaunojošo kriminālsodu politiku. Tā ir zināma atbilde (refleksija) uz Eiropas un mūsu valsts tiesiskajā telpā notiekošajiem procesiem. Līdz šim pastāvošā sodu sistēma bija pārāk barga un pēc būtības tā bija pārmantotā padomju kriminālsodu sistēma, kas izcēlās ar brīvības atņemšanas soda prevalējošo lomu citu sodu vidū, turklāt vidējais brīvības atņemšanas termiņš bija aptuveni pieci gadi salīdzinājumā ar diviem gadiem vecās Eiropas demokrātijas valstīs.

Vēl pirms likumu grozījumu pieņemšanas Saeimā bijusī Tieslietu ministrijas sekretāra vietniece tiesību politikas jautājumos Laila Medina uzsvēra, ka krimināltiesību reforma ir patiešām nozīmīgs solis krimināltiesību sistēmas attīstībā, un tās pamatmērķis ir tuvināt mūsu tiesību sistēmu pārējās Eiropas Savienības valstīs pastāvošajai sistēmai. Svarīgākais ir tas, ka ar daudziem no šiem piedāvātajiem grozījumiem Krimināllikumā un saistītajos likumos vēlamies atkāpties no padomju gados mantotās represīvās sistēmas, kur galvenais uzsvars ir likts uz brīvības atņemšanu (Luksa 2011).

Līdzīgas uzskatus šajā jautājumā pauda arī pazīstamais krimināltiesību speciālists, Latvijas Republikas Saeimas deputāts Andrejs Judins: Latvijas kriminālā justīcija attīstās un progresē. Tomēr tā joprojām ir pārejas posmā – vecā uz represiju vērstā kriminālās justīcijas filozofija sadzīvo un tieši mijiedarbojas ar jaunās kriminālās justīcijas koncepciju, kas uzsver nepieciešamību reaģēt uz noziedzīgu nodarījumu tā, lai atjaunotu taisnīgumu un risinātu ar noziedzīgu nodarījumu saistītās problēmas (Judins 2010).

Apkopojot analizētos problēmjautājumus, autors secina, ka mūsu valsts kriminālpolitika divu pēdējo desmitgažu laikā attīstās saskaņā ar Eiropas Savienības kopējiem mērķiem, šī vīzija skaidri definēta politikas plānošanas dokumentos un likumos, tās pamatos tiek likti taisnīguma, vainīguma, personu vienlīdzības, krimināltiesiskās represijas individualizācijas, represijas samērīguma, humānisma, vienveidīgas sodu prakses un cilvēka tiesību garantēšanas principi. Jaunākie grozījumi Krimināllikumā un saistītos tiesību aktos reljefi izgaismo vēl vienu tendenci, proti, uz resursu izlietojuma un ieguvumu/zaudējumu aprēķiniem balstītu

tiesību normu jaunradi, kas kļuvusi prioritāra salīdzinājumā ar iepriekš praktizēto tiesību normu pilnveidošanas rutīnu.

Kriminālsodu liberalizācija, brīvības atņemšanai alternatīvu sodu ieviešana, probācijas dienestu izveide, notiesāto personu uzraudzības bez izolācijas no sabiedrības formu daudzveidība, valstu sadarbība ļauj secināt, ka kopējās nostādnes Eiropas Savienības valstīs vēršas plašumā, savukārt būtiskās atšķirības arvien sarūk. Citiem vārdiem, kriminālpolitikas jomā Eiropas Savienības valstīs kopējā kļūst vairāk nekā atšķirīgā. 2012. gada 13. decembra grozījumi Krimināllikumā un ar tiem saistītie grozījumi Kriminālprocesa likumā un Latvijas Soduzpildes kodeksā nebūt nav pēdējie grozījumi minētajos likumos. Patreizējais regulējums fiksē mūsu filozofiskos un tiesiskos priekšstatus un pieredzi kriminālsodu spektra izvēlē, to piemērošanā un izpildē, bet nākotnē paredzami grozījumi nepārprotami reflektēs uz ekonomiskajām un sociālajām pārmaiņām, jauno situāciju Eiropas un pasaules tiesiskajā telpā. Jebkuras pārmaiņas normatīvajā regulējumā diktē aktuālā situācija un pārbaudītā prakse. Kā tika minēts augstāk, kriminālpolitikas nostādnes arvien vairāk tiks koordinētas ar zaudējumu un ieguvumu kalkulēšanu, piemērojot vienus vai otrs kriminālsodus. Pārmaiņu process ir radošs un nebeidzams.

Augstāk aplūkoti un analizētie jautājumi skar divas jomas:

- 1) tiesību normu jaunradi un to pilnveidošanu;
- 2) tiesību normu piemērošanu praksē.

Kriminālpolitikas veidošanā prioritāra loma pieder tiesību normu jaunradei, sekundāra loma vienmēr ir tiesību normu piemērošanai. Jaunās kriminālpolitikas būtiska iezīme ir kriminālās represijas līmeņa samazināšana, nosakot atbildību par mantiskiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tai pašā laikā secināms, ka reforma nav skārusi atbildības mēru par noziedzīgiem nodarījumiem pret dzīvību, veselību un dzimumneaizskaramību, kas nozīmē cilvēka vērtības dominances pār mantu atzīšanu un nostiprināšanu likumos. Jaunās kriminālpolitikas fokusā ir cilvēkdrošība visās tās izpausmēs, cilvēka tiesības un likumiskās intereses un citas valstij un sabiedrībai nozīmīgas vērtības. Tiesiskās drošības pamatu arī turpmāk veidos tiesību normu diferencēta un individualizēta piemērošana, tas savukārt vairo cilvēku uzticību likuma varai un pārliecību par to, ka neviens vainīgais noziedzīga nodarījuma izdarīšanā neizvairīsies no kriminālatbildības, saņems taisnīgu sodu un tas tiks izpildīts civilizēti, nepārkāpjot cilvēktiesības. Kriminālsodu izpildes jautājumos mūsdienu kriminālpolitika stingri iestājas par cilvēktiesību un kriminālsodu izpildes pamatprincipu ievērošanu. Bijušais Dienvidāfrikas Republikas prezidents, izcilais cīnītājs par tiesiskumu, taisnīgumu un cilvēktiesībām Nelsons Mandela vienā no savām publiskajām runām uzsvēra, ka par nāciju nevajadzētu spriest pēc tā, kā tā izturas pret savām izcilākajām personībām. Par nāciju vajadzētu spriest pēc tā, kā tā izturas pret atstumtības riskam pakļautām personām, kuras pieder pie sabiedrības zemākajiem slāņiem.

Kriminālpolitika ir politiskās gudrības un tālredzības izpausme valstī un sabiedrībā, pēc attieksmes pret likumpārkāpējiem ir pieņemts spriest par demokrātijas stāvokli valstī un valsts un sabiedrības civilizācijas līmeni. Kriminālpolitikas nākotnes vīzija skaidri formulēta politikas plānošanas dokumentos, nostiprināta likumos un citos normatīvajos aktos, bet tās atbilstību mainīgās pasaules vajadzībām noteiks prakse.

Valstī realizētās kriminālpolitikas efektivitāte: diskusijas, viedokļi, vērtējumi

Krimināltiesību un kriminālsodu izpildes sistēmas efektivitāte mūsdienās ir ne tikai katras atsevišķas valsts, bet arī starptautiskās sabiedrības rūpju objekts. Izstrādātās starptautiskās normas un aprobētie standarti veicina atbilstošākas krimināltiesību un kriminālsodu izpildes

politikas un prakses veidošanu un izvairīšanos no kļūdām. Sistemātiska noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas ietekmējošo faktoru, tai skaitā, noziegumu recidīva izpēte, ir reāli priekšnosacījumi efektīvas krimināltiesību un kriminālsodu izpildes sistēmas izveidei Latvijā. Noziedzīgu nodarījumu recidīva rādītāji jādefinē kā vieni no būtiskākajiem kriminālsodu izpildes efektivitātes indikatoriem, pēc kuriem varētu spriest, vai kriminālsodu uzskaitījums valstī ir izvēlēts pareizi, vai tiesas ir noteikušas atbilstošāko sodu un vai sodu izpildes iestādes soda izciešanas laiku ir piepildījušas ar jēgpilnu saturu un nodrošinājušas notiesātās personas resocializāciju līdz līmenim, kad persona pēc soda izciešanas spēj un vēlas iekļauties sabiedrībā un dzīvot likumpaklausīgu dzīvi.

Valsts probācijas dienesta Mācību un pētījumu nodaļas un Tieslietu ministrijas Nozaru politikas departamenta Kriminālsodu izpildes politikas nodaļas 2011. un 2012.gadā veiktais pētījums ar mērķi apzināt recidīva rādītājus starp personām, kas pirms noteikta laika izcietušas sodu ieslodzījuma vietās vai bez izolācijas no sabiedrības (Valsts probācijas dienestā), ļāva ne tikai precizēt atsevišķus noziedzīgu nodarījumu recidīva jēdzienus, bet arī apzināt noziedzīgu nodarījumu recidīva izplatības apmērus mūsu valstī. Nozieguma cēloņi daļēji sakņojas likumpārkāpēja personībā, daļēji – apkārtējā sociālajā vidē. Nospraužot noziedzības prevencijas mērķi, ir jāapzinās, ka tā īstenošana iespējama tikai virzoties uz to no divām pusēm, proti:

- 1) transformējot sociālo vidi un novēršot tajā kriminalitātes eksogēnos faktorus;
- 2) pārveidojot likumpārkāpēja personību un novēršot endogēnos faktorus, kas indivīdu noveduši līdz noziegumam.

Līdzīgus uzskatus pauž arī pazīstamie krimināltiesību jomas speciālisti A.Judins un I.Kronberga (Judins, Kronberga 2011). Viņuprāt, „valsts uzdevums, atzīstot atbildību par sabiedrisko drošību un personu interešu aizsardzību, ir rīkoties tā, 1) lai identificētu noziedzīgo nodarījumu iemeslus; 2) noskaidrotu likumpārkāpēja personības problēmas un 3) veiktu tādu intervenci (iejaukšanos) pārkāpēja dzīvē, kas novērstu vai vismaz mazinātu to faktoru ietekmi, kas vienreiz jau bijuši par iemeslu noziedzīga nodarījuma izdarīšanai. Kriminālsods jāizmanto, 1) lai pozitīvi ietekmētu personu, 2) deaktivētu notiesātā psiholoģisko aizsardzību, kas liedz viņam izprast ļaunumu, ko radījusi viņa noziedzīgā uzvedība, 3) veicinātu izdarītā vaļsirdīgu nožēlošanu, 4) sniegtu pārkāpējam palīdzību, lai viņš turpmāk spētu turēties pretī tiem apstākļiem un faktoriem, kas eventuāli var kļūt par jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iemeslu. Kriminālsodam jābūt orientētam uz likumpārkāpēja domāšanu un apziņu, nevis ķermeni. No tā izriet, ka kriminālsodu izpildes iestāžu uzdevums ir ar daudzveidīgiem sociālās intervences līdzekļiem labot un resocializēt personu, kura izdarījusi likumpārkāpumu, lai pēc atbrīvošanas no soda izciešanas tā spētu patstāvīgi dzīvot saskaņā ar sabiedrībā pieņemtajām normām. Jāsaprot un jāapzinās tas, ka jebkurš sods cilvēkam izjauc viņa ierasto lietu kārtību, ir traumējošs cilvēka psihei un emocionālajam stāvoklim, šī trauma var būt paliekoša un kalpot par iemeslu atkārtotiem likumpārkāpumiem.

Realizējot resocializācijas programmas cietumā, tiek pozitīvi ietekmēta likumpārkāpēja personība, mainās viņa vērtību sistēma un domāšanas veids, attīstās saskarsmes prasmes. Citiem vārdiem, notiek personas socializācija, to sociālās dzīves iemaņu un prasmju apgūšana, kas vienai daļai ieslodzīto līdz nokļūšanai cietumā dažādu apstākļu dēļ netika iemācītas. Resocializācijas process nav saistīts ar personas piespiešanu kaut ko darīt vai atturēties no kādām darbībām, - to mērķis ir dot likumpārkāpējam iespēju mainīt viņa domāšanas veidu, kas, visticamāk, bija iracionāls un kalpojis par iemeslu likumpārkāpuma izdarīšanai. Resocializācija, pirmām kārtām, māca likumpārkāpēju kritiski attiekties pret pieļautajām kļūdām, tās labot un iemācīties domāt ētikas kategorijās. Pirmās Latvijas brīvvalsts LU

privātdocents L. Šulcs savulaik visai korekti ieskicēja tiesību normu un ētikas normu kopsakarību un atšķirību: "...tiesības regulē cilvēku un sabiedrības dzīvi, uzstādot minimālas prasības, kas viegli izpildāmas un ir visnepieciešamākās sociālajā dzīvē, lai novērstu vislielāko ļaunumu. Turpretī ētika izvirza grūti izpildāmas maksimālas prasības. Tiesības spēj sagādāt laimi, bet ētika- svētlaimi. Tiesību normas saistītas ar varu (piespiešanu), ētikas normas – ar padomiem" (Šulcs 1936). Autoraprāt, atturēšanās no atkārtotu likumpārkāpumu izdarīšanas nozīmē to, ka persona apzinās savas iepriekšējās noziedzīgās rīcības kaitīgās sekas un nevēlas tās piedzīvot vēlreiz. Nav tik būtiski, vai tas notiek apziņas vai zemapziņas līmenī (pārsvarā biežāk tas notiek zemapziņas līmenī, tā mēdz ieslēgties ātrāk). Galvenais ir panākt tiesību normu un ētikas normu sinhronu iedarbību uz likumpārkāpēja personību ar mērķi nepieļaut noziedzīgu nodarījumu recidīvu.

Līdz šim Latvijā kriminālsodu represija tika izmantota ar plašu vērienu, bet bargu sodu piemērošanas prakse nav apstiprinājusi to efektivitāti. Gluži pretēji, citās valstīs veiktie pētījumi un statistikas datu analīze pārliecinoši demonstrē to, ka sodu bardzības pieaugums nes sev līdzī arī noziedzīgu nodarījumu recidīva pieaugumu. Līdzsvarota, sabalansēta kriminālpolitika paredz vienlīdz sabalansētu un līdzsvarotu attieksmi pret noziegumu, likumpārkāpēju un sodu. Mūsdienu zinātne un prakse ilgu meklējumu rezultātā beidzot nonākusi pie slēdziena, ka noziedzību nevar jūtami ierobežot ne ar sodu bardzības eskalāciju, ne ar sodu politikas nepārdomātu liberalizāciju. No cilvēku apziņas pamazām izplēnē tiesu medicīnas profesora Čezare Lombrozo pieņēmumi par noziedznieku kā īpašu antropoloģisku tipu, mežoni, nenormālu cilvēku ar anatomiskām, fizioloģiskām un psihes īpatnībām. Č. Lombrozo ironiski kritizēja pat viņa laikabiedri, sakot, ka šādi „noziedznieki tikai jānoķer, jānomēra, jānosver un ... jāpakar.” Un tomēr nevaram noliegt, ka arī šodien virs lielāko humānistu un liberāļu bārdas rugājiem dažkārt neparādās Čezare Lombrozo slavenās ūsas, - tas ir apliecinājums stereotipu dzīvīgumam un dzīvotspējai. Mīts par bargo sodu lietderīgumu un efektivitāti joprojām ir dzīvs ne tikai sabiedrības, bet arī atsevišķu politiķu un ekspertu galvās. Pēc neoficiāliem datiem, 60–70 procenti Eiropas valstu iedzīvotāju atbalsta sodu bardzības pieaugumu un netic sodu liberalizācijas lietderīgumam. Šādos gadījumos izšķirīgu lomu spēlē atbildīgo institūciju vadītāju politiskā izšķiršanās un politiskās gribas apliecinājums, dažkārt pieņemot nepopulārus, bet tālredzīgus lēmumus par kriminālsodu mīkstināšanu un sabiedrības drošības sargāšanu ar mazākiem budžeta līdzekļu izdevumiem un mazākiem zaudējumiem noziedzīgu nodarījumu recidīva veidā. Šādai kriminālpolitikai, tostarp sodu politikai piemīt mūsdienu civilizācijas indikācijas. Ideālā variantā būtu pieņemti lēmumi, kas balstīti uz zinātnes un prakses atziņām, taču, ņemot vērā reālās dzīves norises, par absolūti nepieciešamo minimumu šādu lēmumu izvirzīšanai būtu vismaz jānosaka regulāra statistikas datu apkopošana un faktu analīze. Nav iespējams izziņāt un pārbaudīt likumus, kuri regulē sabiedrības dzīvi, nezinot faktus, pamatojoties uz kuriem rodas šie likumi, bez katras parādības faktoru un elementu, katras sociālās kustības analīzes.

Noziedzīgu nodarījumu recidīva pētīšanas autori A. Zavackis, J. Nikišins un K. Ķipēna pamatoti akcentē uzmanību recidīva definēšanas kritērijiem un recidīva klasifikācijas problemātikai. Pētījuma autori uzsver, ka Krimināllikuma 27. panta izpratnē noziedzīga nodarījuma recidīvu veido personas izdarīts jauns noziedzīgs nodarījums pēc šīs personas notiesāšanas par agrāk izdarītu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to nav noņemta vai dzēsta. Šī ir recidīva krimināltiesiskā izpratne, kas nozīmē, ka par recidīvu atzīstami tikai tie gadījumi, kad persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, nozieguma izdarīšanas brīdī tā jau ir bijusi notiesāta par iepriekš izdarītu noziedzīgu nodarījumu un sodāmība par šo noziedzīgu nodarījumu nav dzēsta. Vienlaikus iepriekš minētajiem kritērijiem recidīva konstatēšanai ir nepieciešams notiesājošs tiesas spriedums. Šādā recidīva izpratnē vairākkārt sodītas personas

jauns noziedzīgs nodarījums neveidos recidīvu gadījumos, ja sodāmības par iepriekš izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem ir dzēstas vai noņemtas (Zavackis u.c. 2013).

Līdztekus recidīva krimināltiesiskajai definīcijai plaši tiek izmantotas arī recidīva kriminoloģiskās definīcijas. Šo definīciju ietvaros par recidīvu atzīst agrāk sodītas personas izdarītu jaunu noziedzīgu nodarījumu neatkarīgi no tā, vai krimināltiesiskās sekas ir vai nav saglabājušās (noziedzīga nodarījuma recidīva konstatēšanā netiek ņemta vērā sodāmības dzēšana vai noņemšana). Šaurākas recidīva kriminoloģiskās definīcijas izpratnē ar recidīvu saprot pierādītu noziedzīgo nodarījumu recidīvu, t.i., recidīva fakts tiek konstatēts ar jaunu notiesājošu spriedumu. Savukārt plašāka kriminoloģiskā recidīva izpratne paredz papildu kritērijus recidīva noteikšanai, ietverot gan gadījumus, kad valsts reaģējusi uz kriminālsodāmu darbību, līdztekus kriminālsodam ir izmantojusi citus krimināltiesiskus līdzekļus (piemēram, izlīgums starp cietušo un likumpārkāpēju, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana ir kritērijs recidīva noteikšanā), gan gadījumus, kad recidīva konstatēšanas kritērijs ir ne vien jauns notiesājošs tiesas spriedums, bet arī agrāk sodītas personas atzīšana par aizdomās turamo vai apsūdzēto jauna nozieguma izdarīšanā.

No augstākminētā izriet, ka recidīva kriminoloģiskās definīcijas ir plašākas, tās koncentrējas nevis uz krimināltiesisko seku iestāšanos, bet gan uz notiesātā no jauna izdarītā noziedzīgā nodarījuma faktu, kurš var arī nebūt nonācis līdz jaunam spriedumam. Kriminoloģiskās definīcijas tādējādi ir izmantojamas plašāk, jo tās sniedz plašāku pārskatu par notiesātās personas deviantajām aktivitātēm pēc atbrīvošanas no soda izciešanas.

Noziedzīgu nodarījumu recidīvs tika mērīts četrās apsekojamo personu grupās:

- 1) pilnu brīvības atņemšanas sodu izcietušās personas;
- 2) no brīvības atņemšanas iestādēm nosacīti pirms termiņa atbrīvotās personas;
- 3) iepriekš ar piespiedu darbu notiesātās personas;
- 4) nosacīti notiesātās personas.

Latvijā veiktā pētījuma rezultāti pārliecinoši apstiprināja krimināltiesību, kriminālsodu izpildes tiesību un kriminālās justīcijas iestāžu prakses atziņas par brīvības atņemšanai alternatīvo sodu un krimināltiesiskās ietekmēšanas mēru augstāku efektivitāti salīdzinājumā ar reālu brīvības atņemšanu (Zavackis u.c. 2013). Analizējot datus atbilstoši recidīva kriminoloģiskās definīcijas otrajai versijai (skat. iepriekš izvirzīto definīciju atšķirību skaidrojumu), var secināt, ka recidīva mērīšanas periodā jaunu noziedzīgu nodarījumu ir izdarījuši 15,5 procenti no nosacīti notiesāto personu kategorijas, 19,7 procenti no agrāk ar piespiedu darbu notiesātajiem, 25,9 procenti no nosacīti pirms termiņa atbrīvotajiem un 50,9 procenti no pilnu brīvības atņemšanas soda termiņu izcietušajām apsekotajām personām.

Recidīva iestāšanās varbūtība atkarīga galvenokārt no izciestā kriminālsoda veida, personas vecuma, dzimuma, iepriekšējās sodāmības esamības vai neesamības, personas raksturojuma un novērtētās riska pakāpes soda izciešanas laikā, saņemto resocializācijas pakalpojumu apjoma soda izciešanas laikā, sociālās vides ietekmes un atbalsta saņemšanas pēc soda izciešanas un daudziem citiem faktoriem un apstākļiem. Brīvības atņemšanas sods ir īpaši traumējošs jebkurai personai, kas nonāk ieslodzījuma vietās (izņemot t.s. ierastos likumpārkāpējus jeb ar sodu izciešanas termiņiem rūdītus recidīvistus). Recidīva varbūtība ir variabla, un, pirmkārt, tas ir attiecināms uz brīvības atņemšanas sodu izcietušajām personām. Daudzkārtēju, smagu un bīstamu noziedzīgu nodarījumu recidīvu parasti saista ar likumpārkāpēju tieksmi piekopt noziedzīgās tradīcijas, viņu galēju egoismu un egocentrismu, parazitismu, agresivitāti, cietsirdību, tiesisko nihilismu. Šādiem likumpārkāpējiem noziedzīgu nodarījumu veikšana var kļūt par ieradumu un iepriekšējā kriminālā pieredze tiem var kalpot par papildu motivāciju veikt vissmagākos noziegumus, izmantojot iepriekšējos vai brīvības atņemšanas iestādē nodibinātos kontaktus. No recidīvistu paveiktajiem noziedzīgajiem

nodarījumiem 60–70 procentos gadījumu tie tiek paveikti pirmajā gadā pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas soda izciešanas, tostarp, pirmajās dienās un nedēļās atrodoties brīvībā. Minētā problēma īpaši saasinājusies sociāli ekonomiskās krīzes un sabiedrības noslāņošanās apstākļos, sabiedrībā vērojama arvien lielāka nepatika un neiecietība pret likumpārkāpumiem un likumpārkāpējiem.

Noziedzīgu nodarījumu recidīva pētījumi citās valstīs rāda, ka cilvēku uzvedību lielā mērā ietekmē viņu tikumība, morāle un reliģiozitāte. Amerikāņu pētnieks Bairons R. Džonsons, grāmatas „*More God, Less Crime*” (Jo vairāk ticības Dievam, jo mazāk noziegumu) autors secina, ka ar skaidriem un pārliecinošiem empīriskiem datiem ir pierādīta atgriezeniskā saikne starp cilvēku reliģiozitāti un noziedzības samazināšanos. Reliģija pozitīvi iespaido gan sabiedrību kopumā, gan katru indivīdu atsevišķi. Tā aizsargā sabiedrību no likumpārkāpumiem, noziedzības, veicina likumpārkāpēju labošanu un mazina noziedzīgu nodarījumu recidīvu. No ieguvumu un zaudējumu izvērtēšanas viedokļa reliģijas un cilvēku reliģiozitātes nozīmi nevajadzētu ignorēt. Sociālo problēmu risināšana ar visu sabiedrības veselīgo spēku piesaisti var lielā mērā pozitīvi ietekmēt arī noziedzības izplatības ierobežošanu un tās apkarošanu. Reliģija ir nopietns pretspēks noziegumam, – secina Bairons R. Džonsons (Johnson 2011). Vērts atcerēties Mātes Terēzes kādreiz teiktos ļoti pārliecinošos un uz aktīvu rīcību mudinošos vārdus par to, ka gara nabadzība, vientulība, tuvas kopības sajūtas un mīlestības trūkums attīstītājās valstīs ir daudz sliktāki rādītāji nekā materiālās labklājības trūkums jaunattīstības valstīs. Šie viedie vārdi izskan kā brīdinājums par mūsdienu sociālās dzīves liberalizācijas rezultātā radušos blakusefektu kaitīgo ietekmi uz cilvēku. Liela daļa noziedzīgu nodarījumu saistīta ar alkoholismu un narkomāniju, morālo un tikumisko krīzi, materiālo vērtību fetišizāciju, sociālo nevienlīdzību, augstu bezdarba līmeni, kriminogēno determinantu kontroles un to attīstības prognozes trūkumu un citiem nozīmīgiem faktoriem, kuri raksturīgi 21. gadsimta sākuma sabiedrībai. Straujo politisko, ekonomisko un sociālo pārmaiņu laikā pieaug cilvēku morālās, tikumiskās un sociālās audzināšanas loma un tas īpaši attiecināms uz jauno paaudzi. Slavenais ukraiņu pedagogs A. Makarenko savā pedagoģiskajā mācībā (Makarenko 2011) uzsvēra nepieciešamību mācīt jauniešus pretoties vilinošiem kārdinājumiem, ieiet dzīvē, spējot izvērtēt labo un ļauno un pretoties kaitīgai ietekmei.

Nebūs pārspīlēti teikts, ka mūsu sabiedrībā varas prerogatīva prevalē pār cilvēku audzināšanu. Audzināšanā vakuums nemēdz pastāvēt ilgstoši, – ja to neaizņem cilvēku izglītošanas un audzināšanas pasākumi, tad attiecīgi proporcionāli jauniešu nestrukturētajai laika „nosišanai” un dīkdienībai pieaug likumpārkāpumu iespējamība. Angļu sakāmvārds „Nenodarbinātas smadzenes un nenodarbinātas rokas ir Sātana ļauno darbu instrumenti” vienkārši un saprotami paskaidro ne tikai jauniešu, bet arī pieaugušu cilvēku destruktīvas rīcības iespējamību, ja viņiem nav iespēju vai vēlēšanās iesaistīties lietderīgās nodarbēs un piekopt aktīvu dzīvesveidu (Johnson 2011).

H. Šnaidera, R. Martinsona, N. Bišopa, P. Volfa, J. Uilksa, T. Palmera u.c. pasaulē atzītu autoritāšu 20.gs.beigās-21.gs.sākumā Vācijā, Lielbritānijā, ASV, Zviedrijā u.c. veiktie apjomīgie pētījumi ar skaidru pārliecību apstiprināja iepriekš pausto atziņu, ka noziedzīgu nodarījumu recidīvam pārsvarā ir penitenciārā izcelsme, kā arī sniedza ticamus pierādījumus tam, ka resocializācijas programmu triumfam cietumos nav pamata būt un labojošo/korigējošo tehniku ietekmi uz likumpārkāpēja pārveidi par sabiedrībai pieņemamu un likumpaklausīgu locekli jāvērtē visai piesardzīgi, dažkārt pat skeptiski. Jau krietni iepriekš slavenais vācu zinātnieks, Berlīnes universitātes profesors Francs fon Lists (List 2004) brīdināja par kriminālsoda smaguma ietekmi uz noziedzīga nodarījuma recidīvu, - jo smagāks ir sods, jo proporcionāli tam pieaug jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risks. Savukārt slavenais

krievu kriminologs profesors M. Gernets atklāja likumpārkāpējam piemēroto kriminālsodu skaita un to piemērošanas intensitātes saikni ar noziedzīgu nodarījumu recidīvu, nonākot pie secinājuma, ka katra sodāmība vairo likumpārkāpēja noslieci uz jauniem noziedzīgiem nodarījumiem (Gernet 2005). M. Gernets bija viens no ievērojamākiem 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma posma krimināltiesību socioloģiskās skolas pārstāvjiem, kas konsekventi un argumentēti pauda ideju par noziedzības cēloņu ciešo saikni ar tautas sociālo un ekonomisko situāciju, aizstāvēja sociālo un ekonomisko reformu prioritāti pār noziedzības ierobežošanu un apkarošanu tikai ar krimināltiesiskiem instrumentiem.

2. tabula

Apcietināto un notiesāto personu skaits Latvijas cietumos, 1991.g.–2022.g.

Gads	Izmeklēšanas cietumi	Cietumi	Kopējais skaits
01.01.1991.	2407 (28%)	6178 (72%)	8585
01.01.1992.	2623 (32%)	5629 (68%)	8252
01.01.1993.	3371 (40%)	5102 (60%)	8473
01.01.1994.	3030 (32%)	6289 (68%)	9319
01.01.1995.	3161 (33%)	6472 (67%)	9633
01.01.1996.	3530 (36%)	6348 (64%)	9787
01.01.1997.	4081 (39%)	6235 (61%)	10316
01.01.1998.	3833 (38%)	6237 (62%)	10070
01.01.1999.	3561 (38%)	5848 (62%)	9409
01.01.2000.	3641 (41,3%)	5174 (58,7%)	8815
01.01.2001.	3864 (44%)	4967 (56%)	8831
01.01.2002.	3676 (43%)	4855 (57%)	8531
01.01.2003.	3557 (42,8%)	4748 (57,2%)	8305
01.01.2004.	3269 (39,8%)	4962 (60,2%)	8231
01.01.2005.	2653 (34,7%)	4984 (65,3%)	7637
01.01.2006.	2120 (30,4%)	4850 (69,6%)	6970
01.01.2007.	1710 (26,1%)	4770 (73,9%)	6548
01.01.2008.	1739 (26,6%)	4804 (73,4%)	6543
01.01.2009.	1892 (27,5%)	4981 (72,5%)	6873

01.01.2010.	2000 (28,3%)	5055 (71,7%)	7055
01.01.2011.	2031 (30,0%)	4749 (70,0%)	6780
01.01.2012.	2033 (31,0%)	4525 (69,0%)	6558
01.01.2013.	1920 (31,4%)	4193 (68,6%)	6113
01.01.2014.	1526 (29,7%)	3613 (70,3%)	5139
01.01.2015.	1469 (31%)	3276 (69%)	4745
01.01.2016.	1389 (31,5%)	3020 (68,5%)	4409
01.01.2017.	1277 (30%)	2966 (70%)	4243
01.01.2018.	1383 (31,5%)	3003 (68,5%)	4386
01.01.2019.	981 (27,9%)	2541 (72,1%)	3522
01.01.2020.	949 (27,7%)	2465 (72,3%)	3414
01.01.2021.	810 (26,1%)	2294 (73,9%)	3104
01.01.2022.	808 (25,4%)	2375 (74,6%)	3183
01.01.2023.	734 (22,7%)	2495 (77,3%)	3229

Piezīme: Lietoto terminu skaidrojums: notiesātie – ar brīvības atņemšanu notiesātās personas, kuras izcietis šo sodu; apcietinātie – pirmstiesas apcietinājumā esošas personas; ieslodzītie – notiesāto un apcietināto personu kopskaits.

Avots: autora aprēķini no Ieslodzījuma vietu pārvaldes 1991.g.–2022.g. publisko pārskatu datiem.

Uz ieslodzīto skaita krituma fona nevar palikt nepamanīts jautājums par jaunu cietumu celtniecību. Cietumi tiek celti to ekspluatācijai ilgstošā laika posmā un parasti to celtniecības nepieciešamību pamato ar spēcīgu argumentāciju (noziedzības pieaugums, esošo cietumu bēdīgais stāvoklis un neatbilstība nacionālajiem un starptautiskajiem standartiem u.tml.). Pēc bijušā Zviedrijas cietumu un probācijas departamenta drošības dienesta vadītāja Pera Koliandera atziņas „cietumi nav nacionālā lepnuma monumenti. Tie vienkārši ir sabiedrības neatņemama daļa. Neatņemama, bet nebūt ne vēlama daļa. Nākotnē, iespējams, tiks atrasti labāki līdzekļi noziedzības ierobežošanai un apkarošanai” (Colliander 1998). Eiropas Padomes 1998.gadā Somijā rīkotais starptautiskais seminārs faktiski bija vienīgais speciāli cietumu celtniecībai un esošo cietumu ēku renovācijai veltītais pasākums jaunāko laiku vēsturē, kura izstrādātos ieteikumus pašlaik izmanto Eiropas Padomes dalībvalstis.

Neskatoties uz to, ka Latvijā jau kopš 2007. gada vērojama ieslodzīto skaita samazināšanās tendence, jauna cietuma būvniecības nepieciešamība galvenokārt tiek pamatota ar to, ka esošo cietumu infrastruktūra ir nolietojusies, laikmetam un ieslodzīto resocializācijas vajadzībām neatbilstoša (daļa no tiem tiek ekspluatēti vēl no 19. gadsimta beigām), to izmantošana rada papildu izdevumus. Jauna moderna cietuma nodošana ekspluatācijā ļautu kompleksi un kvalitatīvi risināt dažādu ieslodzīto kategoriju izvietojuma, materiālā nodrošinājuma, veselības aprūpes un resocializācijas jautājumus, kā arī radītu

iespēju slēgt atsevišķus cietumus, kuri pilnībā neatbilst mūsdienu priekšstatiem, normām un standartiem.

Secinājumi

Mūsdienu demokrātijas apstākļos kriminālpolitikas veidošana un tās attīstība saistāma ne tikai ar nepieciešamību reaģēt uz valstī un sabiedrībā notiekošām negatīvām sociālām parādībām, noziedzīgiem nodarījumiem, bet vienlaikus tās mērķiem un uzdevumiem jābūt ciešā kopsakarā ar valsts ekonomikas un sociālās sfēras iespējām un sabiedrības integrācijas perspektīvu. Klasiskā izpratnē kriminālpolitika kopš tā laika, kad 1804. gadā šo terminu pirmoreiz definēja un sāka lietot slavenais vācu tiesību filozofs P. Anselms fon Feuerbahs, vienmēr bija nozīmīgs valsts varas instruments tiesiskās kārtības un cilvēkdrošības uzturēšanā. Dažādos vēstures posmos Latvijas teritorijā tika realizēta visai atšķirīga kriminālpolitika, tās vektoru noteica valdošo šķiru politiskās intereses. Mūsdienu kriminālpolitikas fokusā ir valsts un sabiedrības drošība, noziedzīgu nodarījumu ierobežošana un novēršana, humāna pieeja sodu izvēlē, piemērošanā un izpildē, ievērojot cilvēktiesības. Paralēli valsts un sabiedrības interešu aizsardzībai arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta noziedzīgos nodarījumos cietušo personu tiesību un interešu aizstāvībai un sodīto personu resocializēšanai, tādējādi sekmējot viņu integrēšanos sabiedrībā pēc soda izciešanas.

Mainīgajos sabiedrības attīstības apstākļos mainās arī kriminālpolitikas vektors. Pēdējo gadu ģeopolitiskie notikumi un jauni riski valsts drošībai kriminālpolitikā izvirza jaunu mērķi-pastiprināt kriminālatbildību par noziegumiem pret valsti. Valsts prezidents E. Rinkēvičs nācis klajā ar likumdošanas iniciatīvu un iesniedzis Saeimā likumprojektu, kas pastiprina kriminālatbildību par apvienošanos organizētā grupā ar mērķi veikt pret Latviju vērstu darbību, palīdzību ārvalstij šādā darbībā, kā arī spiegošanu. Par minētajiem noziedzīgiem nodarījumiem plānots palielināt minimālos sodus, izslēgt brīvības atņemšanai alternatīvos sodus un palielināt maksimālo brīvības atņemšanas sodu. Šiem mēriem jāklūst atturošiem valsts apdraudējumu novēršanai. Par statistikas rādītājiem spriest vēl pārāgri, laiks un notikumi vienmēr ir precīzākie situācijas vērtētāji. Savukārt citā aspektā, saistībā ar transportlīdzekļa vadīšanu alkohola reibumā, kas pārsniedz 1.5 promiles, kriminalizāciju, var izteikt reālu prognozi par klientu skaita būtisku pieaugumu Valsts probācijas dienestā un arvien lielāku resocializācijas līdzekļu nepieciešamību darbam ar personām, kurām ir atkarību problēmas. Tādas ir dzīves kopsakarības un tādi ir nepieciešamie reaģēšanas veidi uz pārmaiņām, kas traucē sabiedrības mieru, izaugsmi un labklājību.

References

- Ašmanis M. (1995) *Politikas terminu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC. (In Latvian)
- Baker R. (2003) *The Social Work Dictionary*. Washington. (In English)
- Balodis R. (autoru kolektīva zin.vad.) (2014) *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads, 1. nodaļa. Vispārējie noteikumi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. (In Latvian)
- Baumanis J. (2008) *Noziedzības determinantu izzināšanas problēmas*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija. (In Latvian)
- Bordāns J. (2013) Būtiski mainīti valsts kriminālpolitikas mērķi. *Jurista Vārds*, Nr. 762(11), 19.03. (In Latvian)

- Christie N. (1998) Changes in penal values. *Scandinavian Studies in Criminology*, Vol. 2. (In English)
- Cipeliuss R. (1998) *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB. (In Latvian)
- Chubinskij M. (1905) *Očerki ugovnoj politiki. Poniatie, istoriia i osnovnyie problemy ugovnoj politiki kak sostavnogo elementa nauki ugovnogo prava*. Harkov. (In Russian)
- Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*. (1950). ES starptautisks līgums. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf (skat. 30.12.2023.). (In Latvian)
- Ferri E. (2005) *Ugovnaja sotsiologija* (sost. i predislovie V. Ovchinskogo). Moskva. (In Russian)
- Filosofija ugovnogo prava*. (2004) Sankt-Peterburg: Iuridicheskij centr Press. (In Russian)
- Fleiner T. (2004) *Basta Fleiner L. Allgemeine Staatslehre. Uber die konstitutionelle Demokratie in einer multikulturellen globalisierten Welt. 3. Vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage*. Berlin: Springer-Verlag. (In German)
- Gernet M. (2005) *Izbrannoie*. Moskva: Justic-Inform. (In Russian)
- Ieslodzījuma vietu pārvaldes 1991.g.–2022.g. publisko pārskatu dati*. Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/gada-publiskie-parskati> (skat. 30.12.2023.). (In Latvian)
- Ivanova A. (2016) Ob ispol'zovanii poligrafa v antikriminal'noj praktike. *Vestnik Nizhegorodskoj akademii MVD Rossii "Juridicheskaja nauka i praktika"*, Nr. 36(4). (In Russian)
- Johnson B. (2011) *More God, Less Crime. Why Faith Matters and How It Could Matter More*. Templeton Press. (In English)
- Judins A. (2001) Krimināltiesiskā politika kā kriminālpolitikas virziens. *Latvijas Policijas Akadēmijas Raksti*, Nr. 8. (In Latvian)
- Judins A., Kronberga I. (2011) *Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījuma vietu pārvaldes darbā*. Rīga: Biedrība „Sabiedriskās politikas centrs Providus”. (In Latvian)
- Judins A. (2010) Nozīmīgs pētījums par atjaunojošo justīciju krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 614(19), 11.05. (In Latvian)
- Kak zastavit' standarty rabotat'. Prakticheskoie rukovodstvo po effektivnomu primeneniiu mezhduarodnykh tiuremnykh pravil*. (1998) Moskva: Penal Reform International. (In Russian)
- Kerner H. (sost.) (1998) *Kriminologija*. Slovar'-spravochnik. Moskva: Norma. (In Russian)
- Ķipēna K., Vilks A. (zin.red.) (2004) *Kriminoloģija*. Mācību grāmata. Latvijas neatkarīgo kriminologu asociācija. Rīga: Nordik. (In Latvian)
- Koncepcija „Par izmaiņām sodu sistēmā”. (2002). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 104, 10.07. (In Latvian)
- Krimināllikums, Latvijas Republikas likums (1998). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200, 04.08. (In Latvian)

- Kriminālprocesa likums, Latvijas Republikas likums (2005). *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 74, 11.05. (In Latvian)
- Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati*. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/noziegumi/10044-noziedzīgi-nodarījumi-un-apsudzētie?themeCode=NO> (skat. 30.12.2023.).
- Latvijas Republikas Ministru kabinets. (2009) *Par kriminālsodu politikas koncepciju*. Rīkojums Nr. 6. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> (skat. 30.12.2023). (In Latvian)
- Latvijas Republikas Ministru kabinets. (2009) *Par Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resocializācijas koncepciju*. Rīkojums Nr. 7. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 6(3992), 13.01. (zaudējis spēku 24.09.2015). (In Latvian)
- Liholaja V. (2004) Kāda ir sodu politika Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 41, 26.10. (In Latvian)
- Likums „Grozījumi Krimināllikumā”, Latvijas Republikas likums. (2012) *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 4805(202), 27.12. (In Latvian)
- List F. (2004) *Zadachi ugovnojoj politiki*. Moskva: INFRA-M. (In Russian)
- Luksa M. (2011) *Sākta otra nozīmīgākā krimināltiesību reforma*. 24.10. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=238275> (skat. 30.12.2023.). (In Latvian)
- Makarenko A. (1953) *Pedagogičeskiie sochineniia*, Nr. 4. Moskva. (In Russian)
- Ohotin R., Roginskij A. (1994) “Latyšskaya operācija” 1937-1938 godov. Arhivnyj kommentarij, *Daugava*, Nr. 4. (In Russian)
- Prikulis J. (zin.red.) (2013) *Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā*. Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība. (In Latvian)
- Reigase A. (2005) Kriminālpolitika – jēdziens, saturs, struktūra. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 3(32). (In Latvian)
- Rudzītis K. (2000) Par kriminālsodu ideoloģiju un praksi. *Jurista Vārds*, Nr. 18, 04.05. (In Latvian)
- Sajadova V. (2016) *PSRS un Latvija. Starptautisko tiesību pārkāpumi*. Rīga: AS “Lauku Avīze”. (In Latvian)
- Stradiņš J. (1992) Komunistiskais totalitārisms un latviešu tauta. *Grāmata: Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse*. Rīga: Zinātne. (In Latvian)
- Šalda V. (2010) *Latvieši Maskavā 1923.-1938*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”. (In Latvian)
- Šulcs L. (1936) *Tiesības kā ētikas minimums*. Rīga: Latvijas Universitāte. (In Latvian)
- Teivāns-Treinovskis J., Jefimovs N. (2012) State national security: aspect of recorded crime. *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol. 2, No. 2. (In English)
- Valsts probācijas dienesta likums. Latvijas Republikas likums. (2003) *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183, 30.12. (In Latvian)
- Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija. Cilvēka tiesības. Starptautisko līgumu krājums, I sējums (Pirmā daļa), Universālie līgumi (1994) Apvienotās Nācijas, Ņujorka un Ženēva. (In Latvian)

Zahars V. (2003) *Kriminālsodu izpildes tiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC. (In Latvian)

Zahars V. (2017) *Noziedzības ekonomiskie un sociālpсихолоģiskie determinanti*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule". (In Latvian)

Zavackis A., Ņikišins J., Ķipēna K. (2013) Sodu izcietušo personu noziedzīgo nodarījumu recidīvs. *Jurista Vārds*, Nr. 35(786), 27.08. (In Latvian)